The Gleaner

Vol 1 (1963)

Ελληνικοί πορτολάνοι του 16ου, 17ου και 18ου αιώνας

Στέφανος Ι. Μακρυμίχαλος

doi: [10.12681/er.9601](https://doi.org/10.12681/er.9601)

Copyright © 2016, Στέφανος Ι. Μακρυμίχαλος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Μακρυμίχαλος Σ. Ι. (2016). Ελληνικοί πορτολάνοι του 16ου, 17ου και 18ου αιώνας. *The Gleaner*, 1, 128–155.
<https://doi.org/10.12681/er.9601>

ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΙ

του 16ου, 17ου και 18ου αιώνος

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἡ μελέτη αὐτὴ εἶχε σχεδιασθῇ μὲ τὸν περιορισμένο σκοπὸ νὰ ἐρευνήσῃ τὰ βιβλιογραφικὰ προβλήματα ποὺ παρουσιάζει ἡ πρώτη ἐντυπὴ ἐκδόσι ἐλληνικοῦ περιγραφικοῦ πορτολάνου, ἡ περίφημη ἐκδόσι τῆς Βενετίας τοῦ 1573 ποὺ ὁ τυπογράφος τῆς εἶναι ἄγνωστος. Τὸ μόνον ὑπάρχον ἀντίτυπον τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς, ποὺ εἶναι γνωστὴ ὡς «ἐκδοσις τοῦ Δημητρίου Τάγια», βρίσκεται σήμερ στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ, καὶ ὁ γράφων κατώρθωσε νὰ προμηθευθῇ μιὰ φωτογραφία τοῦ ἐξωφύλλου, ποὺ ἐπιτρέπει τὴν περιγραφὴν τοῦ βιβλίου «ἀπὸ αὐτοψίας».

Ἡ σχετικὴ ἐρευνά ἔδωσε στὸν γράφοντα τὴν εὐκαιρίαν νὰ συγκεντρώσῃ ἕνα πλῆθος ἀπὸ βιβλιογραφικὰ καὶ ἱστορικὰ στοιχεῖα γύρω ἀπὸ τοὺς ἐλληνικοὺς πορτολάνους, καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐνόμισε ὅτι δὲν θὰ ἦταν ἄσκοπον νὰ τὰ παρουσιάσῃ συστηματοποιημένα, ὥστε ν' ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸν ἴδιον κόπον ὅσους ἐρευνητὲς θὰ ἤθελαν τυχὸν στὸ μέλλον ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὸ ἴδιον θέμα. Ἔτσι, ἡ ἀρχικὴ μελέτη τοῦ «Πορτολάνου τοῦ Τάγια» πλασισιώθηκε μὲ βιβλιογραφικὴ περιγραφὴ τῶν χειρογράφων καὶ ἐντύπων ἐλληνικῶν πορτολάνων τοῦ 16ου, 17ου καὶ 18ου αἰῶνος ποὺ μᾶς εἶναι σήμερ γνωστοί.

Ὅπως εἶναι γνωστό, πορτολάνοι—κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς «Δρομοδείχτες» τῆς ξηρᾶς—ἦταν περιγραφικὲς ὁδηγίαι πρὸς τοὺς ναυτιλομένους μὲ χρήσιμα στοιχεῖα γιὰ τὰ λιμάνια καὶ τὴ ναυσίπλοια γενικά. Κατ' ἐπέκτασιν, ὠνομάσθησαν πορτολάνοι καὶ οἱ ναυτικοὶ χάρτες, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα ἀντικατέστησαν, ὀλοκληρωτικὰ σχεδόν, τοὺς περιγραφικοὺς πορτολάνους.*

* Οἱ ναυτικοὶ χάρτες τοῦ ἀγγλικοῦ ναυαρχείου εἶναι σήμερ σὲ ἀποκλειστικὴ σχεδὸν χρῆσιν σὲ ὅλα τὰ πλοῖα ποὺ διασχίζουν τὴν ὑδρόγειον. Μποροῦμε ἐδῶ ν' ἀναφέρουμε μὲ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια ὅτι οἱ ναυτικοὶ χάρτες τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν ποὺ ἐκδίδει ἡ ἐλληνικὴ ὑδρογραφικὴ ὑπηρεσία δὲν ὕστερον καθόλου, καὶ μάλιστα μερικοὶ εἶναι ἀκριβέστεροι ἀπὸ τοὺς χάρτες τοῦ ἀγγλικοῦ ναυαρχείου. Ἡ ἴδια ὑδρογραφικὴ ὑπηρεσία—ποὺ εἶναι σήμερ ἐξάρτημα

Πίν. 1. Τὸ φύλλο 105^v τοῦ χειρογράφου Πορτολάνου τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς μετὰ τὸ σκαρίφημα στὸ περιθώριο.

ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ

1573

ΡΑΝΑ ΔΙΥ
facta in Venetia
nel 1573. B. 11
1573. xxiv.
B. 15.

CON GRATIA, ET PRIVILEGIO
del Illustrissimo Dominio, che nessuno non
possi stampar la presente opera sotto le
pene contenute in esso privilegio.
IN VENETIA. 1573. Nel mese di Zugno.

Πίν. 2. 'Εξώφυλλο Πορτολάνου τοῦ 1573 ('Εκδοση τοῦ Δημητρίου Τάγια). 'Αγνώ-
στου τυπογράφου.

(Ἀντίτυπο Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ)

Κυριωτέρα πηγή τῆς μελέτης αὐτῆς ὑπῆρξε ἡ ὠραιότατη ἐργασία τοῦ Βέλγου καθηγητοῦ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Armand Delatte, *Les Portulans Grecs*, Liège - Paris 1947, (Compléments 1958). Γιά τὸ λόγο αὐτὸ θεωρήθηκε σκόπιμο νὰ παρατεθοῦν σὲ εἰδικὸ παράρτημα τὰ σχόλια ποὺ ἀφιερώθηκαν στὸ ἔργο αὐτὸ ἀπὸ ἑλληνες μελετητές, ὅσα κατῴρθωσεν ν' ἀνακαλύψῃ στὶς ἐρευνές του ὁ συγγραφεύς. Τέλος, σὲ ἰδιαίτερο παράρτημα παρέχονται διβλιογραφικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν τουρκικὸ πορτολάνο τοῦ Πιρὶ Ρεῖς τοῦ 1521 ποὺ εἶναι σύγχρονος μετὰ τοὺς ἑλληνικοὺς πορτολάνους τοῦ 16ου αἰῶνος.

Πιστεύω ὅτι ἡ μικρὴ αὐτὴ μελέτη, θὰ δώσῃ ἀφορμὴ καὶ σὲ ἄλλους ἐρευνητὲς ν' ἀσχοληθοῦν μετὰ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ θέμα καὶ νὰ προσκομίσουν νέα συμπληρωματικὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ διευκρινίσουν ὅσα σημεῖα παραμένουν ἀκόμα ἀνεξакρίβωτα ἢ ἀνεπαρκῶς ἐρευνημένα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΙ

Ὁ Καθηγητὴς Α. Delatte στὸ ἔργο του γιὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς Πορτολάνους (ἑ.ἀ.), μνημονεύει τὴν ὑπαρξὴ ἑπτὰ ἐν ὄλῳ χειρογράφων ἑλληνικῶν πορτολάνων, στοὺς ὁποίους παραπέμπει, χαρακτηρίζοντάς τοὺς μετὰ τίς ἐξῆς μονογράμματα ἐπιτιμήσεις (sigla):

Sigla	Χειρόγραφα	Χρονολογία
A	Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς (*Αθηνῶν)	1534
W	Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης	16ος αἶων
V	Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης	1540-1545
O	Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ (Codex Ottobonianus)	16ος αἶων
P	Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης (Παρισίων)	16ος αἶων
L	Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Leyde (*Ολλανδίας) (Codex Vossianus)	1553
Z	Βιβλιοθήκης τῆς Ζαγοράς (Θεσσαλίας)	16ος αἶων

Παραθέτουμε παρακάτω πλήρεις περιγραφές τῶν χειρογράφων αὐτοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Ναυτικοῦ — ἔχει ἐκδώσει καὶ ἓνα σύγχρονο περιγραφικὸ πορτολάνο μετὰ τὸν τίτλο *Πλοηγὸς τῶν Ἑλληνικῶν Ἀκτῶν* σὲ 4 τόμους μετὰ 1220 περίπου σελίδες. Ὁ Πλοηγὸς αὐτὸς ἐσημείωσε ἕως τῶρα δύο ἐκδόσεις (πρώτη ἐκδοσις 1937-1939, δευτέρη ἐκδοσις 1945-1955) ποὺ ἔχουν ἐξαντληθῇ καὶ οἱ δύο, πρᾶγμα ποὺ δείχνει ὅτι οἱ περιγραφικοὶ πορτολάνοι εἶναι καὶ σήμερα ἀκόμη χρήσιμοι σὲ ὅσους ἀσχολοῦνται μετὰ τὴ θάλασσα.

τῶν κωδίκων παρμένες ἀπὸ τὸ διδλίο τοῦ καθηγητοῦ Delatte καὶ συμπληρωμένες ἀπὸ στοιχεῖα ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὶς ἔρευνες τοῦ συγγραφέως.

1. *Χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς* (Ἀριθ. 108)

A Τὸν κώδικα αὐτὸ περιέγραψε πρῶτος ὁ Σπ. Λάμπρος στὸν *Κατάλογο Κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς* ποὺ δημοσίευσε στὸν «Νέο Ἑλληνομνήμονα» (τ. 4. (1907), σ. 482). Ὁ Λάμπρος περιγράφει τὸν κώδικα αὐτὸν ὡς ἑξῆς :

«Χαρτ. 0,22 X 0,15. Αἰῶνος XVI (φ. 119). 1. (φ. 3) Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ Πορτολάνου, περιέχων τὰ πόρτα καὶ τοὺς λιμένας πάντας ποῦ ἔνε χρεία ναράζης καὶ ποῦ να πιάσεις πλοῦσι. καὶ πόσες ὁργιαῖς νερὸν ἔχει, καὶ εἰς ποῖον ἄνεμον ἀνοίγη ἡ μποῦκα τοῦ λιμένος, καὶ ποῦ ἔνε ξέρα καὶ ποῦ ἔνε καλὸς τόπος καὶ ποῦ ἔνε ὁ δι' ἀναβολάριν, καὶ καταβολάριν καὶ ἄρχεται ἀπὸ τὸ πουνέντε ἕως τὸν λεβάντε : —5. (1166) Προσθήκαι εἰς τὸ Πορτολάνον ἄλλη χειρὶ. Τὰ φύλλα 1-2 περιέχουσι προσθήκας εἰς τὸν Πορτολάνον διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς τῆς γραφᾶς τὰ φύλλα 1166 καὶ ἑξῆς. Τῶν φύλλων 83-87 ἐσχισμένον τὸ κάτω ἥμισυ. Ἐν δὲ φ. 105β, 114α, 115α, 116α δοκίμια κονδυλίου ἐν οἷς καὶ ὀνόματα Ἰωαννικοῖς καλογέρω μοναχὸς καὶ ἐγὼ διακὸς του μάρουδου. Ἐν φ. 105β σκαρίφημα διὰ μέλανος παριστάνον γυναῖκα, οὐκ ἀνάξιον λόγου πρὸς μελέτην τῆς ἐνδυμασίας. Μεταξὺ δὲ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς : Ἐγὼ Σταίφανης Τοῦρκυς ἔγραφα καὶ Io Stefani per triso scriso. Στάχωςις ἀπλὴ θυρσίνη μεθ' ἀπλῶν ἐπιτυπωμάτων».

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἀπετέλεσε ἀντικείμενο ἀνακοινώσεως τοῦ καθηγητοῦ Delatte ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν μαθητὴ του Ε. Derenne στὸ πρῶτο διεθνὲς συνέδριο τῆς ἱστορικῆς γεωγραφίας, καὶ δημοσιεύθηκε στὰ Πρακτικὰ τῶν Ἑργασιῶν τοῦ Συνεδρίου (τ. 1, (1931), σ. 111-112). Ὁ καθηγητὴς Delatte (ἑ. ἀ. σ. VIII) δρίσκει ὅτι τὸ σκαρίφημα τοῦ φύλλου 105^ν δὲν παριστάνει γυναῖκα, ὅπως ὑποθέτει ὁ Λάμπρος, ἀλλὰ πιθανῶς τὸ πορτραῖτο τοῦ γραφέως ἡ γιὰτὶ ἀπὸ κάτω ὑπάρχει ἡ ἰδιόγραφος ὑπογραφή τοῦ γραφέως ἐγὼ σταίφανης τουρκυς εγραφα ποὺ ἐπαναλαμβάνεται στὸ φύλλο 118. Τῇ σημείωσιν τοῦ φύλλου 118 ποὺ εἶναι γραμμένη ἰταλικά ὁ καθηγητὴς Delatte τὴ διαδίδει σωστότερα *Io stefani turki soscrivo*. Στὸ φύλλο 113^ν ὑπάρχει ἡ σημείωσις : Τέ-

1. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν πίνακα 1 (φύλλο 105^ν) τοῦ κώδικος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, τὸ σκαρίφημα ποὺ εἶναι ζωγραφισμένο στὸ περιθώριο παριστάνει μᾶλλον γυναικεῖα μορφή καὶ ὄχι τὴ μορφή τοῦ γραφέως τοῦ χειρογράφου Στεφανῆ Τουρκῆ, ὅπως ὑποθέτει ὁ κ. Delatte.

λος ὧδε πέφυκε τοῦ παρόντος βιβλίου: ἐτελειώθη ἀφλδ' σεπτενο^ο λ. 'Η μνεία αὐτὴ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ χρονολογήσουμε ἀσφαλῶς τὸ χειρόγραφο στὰ 1534 (30 Σεπτεμβρίου). Πρῶτος κῆτοχος τοῦ χειρογράφου πιθανολογεῖται ἀπὸ τίς ἐπιγραφὰς ποὺ ὑπάρχουν ὁ μοναχὸς Ἰωαννίκιος καὶ γραφεὶς τοῦ χειρογράφου ὁ Στεφανῆς Τουρκῆς (βέβαιος) ποὺ ἦταν καὶ ἰταλομαθὴς καὶ ὁ Μαρουδῆς (πιθανὸς) διάκος τοῦ μοναχοῦ Ἰωαννικίου.

2. Χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης (Ἀριθ. Theol. gr. 244)

Τὸν κώδικα αὐτὸν μνημονεύει πρῶτος ὁ Nessel, στὸν Κατάλογό του τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Καισαρικῆς Βιβλιοθήκης (*Catalogus codd. mss. gr. Bibl. Caesaræ*, 1690, σ. 340). Ἴδου πῶς τὸν περιγράφει ὁ καθηγητὴς Delatte (ἔ. ἀ., σ. IX): «Χειρόγραφο Βιέννης (Theol. gr. 244) τοῦ XVI αἰῶνος. Ὁ πορτολάνος καταλαμβάνει τὰ φύλλα 176-198^ν, τοῦ χειρογράφου. Οἱ τίτλοι τῶν κεφαλαίων λείπουν γενικῶς, καὶ τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα ἐπαναλαμβάνονται στὸ περιθώριο μὲ τὸ χέρι τοῦ πρώτου γραφέως. Ἐνα δεῦτερο χέρι ἔχει συμπληρώσει ὁσες λέξεις ἄφησε ἡμιτελεῖς ὁ πρῶτος γραφεὺς. Ἐνας τρίτος γραφεὺς συμπλήρωσε ἰταλικά τίς ἀντίστοιχες ἐκφράσεις ὠρισμένων λέξεων. Στὸ φύλλο 184^ν, ὁ γραφεὺς παρῆλειψε κατὰ λάθος ἓνα ἀρκετὸ κείμενο καὶ τὸ παρενθέτει στὰ φύλλα 197^ν-198^ν, προσθέτοντας μιὰ εἰσαγωγή καὶ ἓνα συμπέρασμα. Στὸ τέλος τοῦ χειρογράφου παρατίθεται μιὰ σύντομη διατριβὴ γιὰ τίς διαστάσεις καὶ τὰ ἔαρη τῶν ἐξαρτίων καὶ τὴν κατασκευὴ τῶν πανιών». Τὸ κείμενο τῆς διατριβῆς αὐτῆς δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Delatte στὸν III τόμο τῶν *Miscellanea Mercati*.

Τὰ χειρόγραφα Α καὶ W παρουσιάζουν κάποια συγγένεια, ποὺ τὰ ξεχωρίζει ἀπὸ τοὺς λοιποὺς χειρόγραφους πορτολάνους.

3. Χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης (Ἀριθ. Histor. v. gr. 82)

Καὶ τὸν κώδικα αὐτὸν μνημονεύει πρῶτος ὁ Nessel στὸν Κατάλογό του (ἔ. ἀ., σ. 142). Ὁ καθηγητὴς Delatte τὸν περιγράφει ὡς ἑξῆς: «Χειρόγραφο Βιέννης (Histor. gr. 82) τοῦ XVI αἰῶνος. Τὸ χειρόγραφο ἀρχίζει μὲ διάφορα ἀποσπάσματα πορτολάνων ποὺ καταλαμβάνουν τὰ φύλλα 1-91, καὶ συνοδεύονται μὲ διάφορα συμπληρώματα καὶ σχόλια ποὺ δὲν ὑπάρχουν στοὺς πορτολάνους Α καὶ W. Μετὰ τὸ κείμενο τῶν πορτολάνων ἀκολουθεῖ στὸ ἴδιο χειρόγραφο ἓνα Μ α ρ τ ο λ ὀ γ ι ο ν, ποὺ, κατὰ τὸν καθηγητὴ Delatte, εἶναι: ἡ βενετσιάνικη

toleta de marteloio πού επέτρεπε στους ναυτικούς νά ὑπολογίζουν τὸ δρόμο πού διέτρεξε τὸ πλοῖο τους ὅταν ἐνάντιος ἄνεμος τοὺς ἐμπόδιζε νά πᾶνε κατ' εὐθείαν στὸν προορισμό τους.³ Μετὰ τὸ *Μαρτολόγιον* ἀκολουθεῖ στὸ ἴδιο χειρόγραφο ἡ ἱστορία τῆς Βενετίας μὲ κατάλογο τῶν Δόγηδων πού σταματᾷ στὰ 1540».

Σχετικὰ μὲ τὸ χειρόγραφο αὐτό, ὁ Λάμπρος σημειώνει τὰ ἐξῆς στὰ κατάλοιπά του («Νέος Ἑλληνομνήμων», τ. 14 (1917) φάκ. 70 σ. 246, καὶ τ. 16 (1922) σ. 338): «Πρὸς τοὺς ἐντύπους πορτολάνους παρχλητέος ὁ ἐν τῷ Cod. Historicus Graecus LXXXII τῆς καίσαρ-ροβασιλικῆς ἐν Βιέννῃ βιβλιοθήκης, γεγραμμένος ἐπὶ χάρτου τὸν δέκατον ἔκτον αἰῶνα. Ἐν τούτῳ ἀπαντῶσι συχνὰ αἱ λέξεις ἀναβολάρας καὶ καταβολάρας, μονόβραχον, πλωρήσια. Ἀντὶ Παξοὺς γράφεται Ἀμαξοῦς. Ἡ Ζάκυνθος καλεῖται πανταχοῦ Διάθηκος, ἡ Σίφνος ὀνομάζεται Σίμφουνος, ἡ Ἰθάκη διὰ τοῦ καὶ ἄλλως γνωστοῦ μεσαιωνικοῦ ὀνόματος Βάλε δὰ Κομπάρσο, ἡ Οἰτυλος λέγεται ὁ Βίτηλος κ. ἄ.» Ὁ Λάμπρος παραθέτει καὶ δύο ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν κώδικα αὐτό. Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ κατάλογος τῶν Δόγηδων πού περιλαμβάνεται στὸ χειρόγραφο σταματᾷ, ὅπως ἀναφέρει ὁ καθηγητὴς Delatte, στὰ 1540 μποροῦμε νά χρονολογήσουμε τὸν κώδικα αὐτὸ μετὰ τῶν ἐτῶν 1540-1545, ἀφοῦ στὰ 1540 δόγης ἦταν ὁ Φραγκίσκος Δονᾶτος καὶ ὁ ἐπόμενος δόγης Μάρκος Τρεβιζιάνι τὸν διαδέχθηκε στὰ 1545.

4. Χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ (Ottobonianus Ἀριθ. Gr. 339).

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἀνήκει στὸν Codex Ottobonianus καὶ χρονολογεῖται κατὰ τὰ τέλη τοῦ XVI αἰῶνος. Ἀναφέρεται ἀπὸ τοὺς E. Feron καὶ F. Battaglini στὴν ἐκδόσὴ των *Codices manuscripti graeci Ottoboniani Bibliothecae Vaticanae*, 1893, σ. 177. Στὰ φύλλα 1-82^v τοῦ χειρογράφου περιλαμβάνονται ἀποσπάσματα πορτολάνων,

2. Ὁ Ἀ. Παπαδόπουλος - Βρετὸς στὴν πρώτη ἐκδοσὴ (1845) τοῦ Καταλόγου του τῶν Ἀπὸ πώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1821 ... ἐκδοθέντων βιβλίων... ἀναφέρει (σ. 39) τὴν ἐκδόσιν ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τῶν Πατριαρχείων στὴ Κωνσταντινούπολιν στὰ 1803 ἐνὸς βιβλίου μὲ τὸν τίτλο *Τοῦ ναυκλήρου ἐφημερινὴ εἰς τὸ πέλαγος πρᾶξις* ἣν οὖν μέθοδος βραχεῖα καὶ εὐκολος τοῦ νὰ κρατοῦν λογαριασμὸν τῆς ὁδοπορίας ἐνὸς καραβίου εἰς θάλασσαν μεγάλην... (Βλ. καὶ Γκίνη-Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, τ. Α', σ. 39 ἀριθ. 238). Εἶναι φανερό ὅτι πρόκειται γιὰ βιβλίον ἀντίστοιχο πρὸς τὸ *Μαρτολόγιον* τοῦ βατικανοῦ χειρογράφου. Τὸ βιβλίον ἀναφέρεται ὅτι μεταφράστηκε ἀπὸ τὰ ἰταλικά ἀπὸ τὸν κεφαλόνιτῃ ἱεροδιάκονο Σπυρίδωνα Ζαφαράνα «διὰ προτροπῆς τοῦ κυρ Ἰωάννου Ἀναστασίου Σβορώνου τοῦ λεγομένου Ἀρσένου».

ἀλλὰ τὸ κείμενο σταματᾷ ἀπότομα στὸ τέλος τοῦ φύλλου 82^v. Ὁ καθηγητὴς Delatte εἶχε τὴν τύχη ν' ἀνακαλύψῃ τὴ συνέχεια τῶν πορτολάνων σ' ἓνα ἄλλο χειρόγραφο τοῦ Βατικανοῦ τὸν Codex Ottobonianus ἀριθ. 150 (ποὺ τὸν χαρακτηρίζει μὲ Sigla Ob) στὰ φύλλα 103-109. Στὰ φύλλα 95-102^v, τοῦ δεύτερου αὐτοῦ χειρογράφου τοῦ Βατικανοῦ περιγράφεται ἡ κατασκευὴ τῶν πανιῶν μιᾶς караδέλλας.

Τὸ χειρόγραφο τοῦ Βατικανοῦ φαίνεται ὅτι *π ρ ο ο ρ ι ζ ό τ α ν ν ᾱ τ υ π ω θ ῆ*, γιὰτὶ ἀνάμεσα στὰ φύλλα 1-4 ὑπάρχει ἓνας ἐνδιαφέρων πρόλογος τοῦ ὁποῦ παραθέτουμε παρακάτω τὰ πιδ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα μὲ διωρθωμένη μόνον τὴν ὀρθογραφία τους, καί, ἐλαφρά, τὴ σύνταξή τους:

Πρὸς ἐκείνους ὁποῦ θέλουν νὰ γενοῦν τέλειοι ναῦτες.

«Οὐδεὶς ἄνθρωπος ἐγεννήθηκε ποτὲ νὰ ἡξεύρῃ ὅλα τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν κοιλία τῆς μάνας του· ἀμὴ ἀπὸ λίγο, λίγο, ἀναθρέφοντας κατὰ τὴν τέχνην ὁποῦ θέλει καθαεὶς νὰ μάθῃ, καὶ κατὰ τὸ δεκτικὸ τοῦ νοῦ ὁποῦ ἔχει, προκόδει καὶ γίνεται τέλειος εἰς ἐκείνην τὴν τέχνην. Καὶ διὰ τοῦτο, καὶ εἰς τὴν μεγάλην τέχνην καὶ ἀγνώριστην, λέγω τὴν ναυτικὴν, τὰ κοπέλια ὁποῦ ἐμπαίνουν νὰ μάθουν ναῦτες, πρῶτα μαθαίνουν νὰ λάμνουν καὶ νὰ κάμνουν σκαρμούς καὶ τροπωτήρες³ εἰς τὴ δάρκα, καὶ ἀπέκει μαθαίνουν ν' ἀνεδαίνουν ἀπάνω στὰ κατάρτια· καὶ εἰς τίς ἀντένες καὶ εἰς τὰ σκοινιά... καὶ ἀπὸ λίγο ἀρχίζουν νὰ γνωρίζουν τοὺς ἀνέμους, τοὺς καιροὺς καὶ νὰ κυβερνοῦν...

Λοιπὸν, ὅποιοι μάθει ἐτοῦτα ὅλα ὁποῦ εἴπαμε, γίνεται τέλειος ναύτης. Διὰ τοῦτο, ἐπῆρεν τὸν κόπον ἓνα καλὸς καὶ τελειωμένος ναύτης νὰ γράψῃ εἰς τοῦτο τὸ μικρὸν διδλόπουλον ὅλους ἐκείνους τοὺς τόπους ὁποῦ εἶναι ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν ἕως τίς κολλόνες τοῦ Ἡρακλέος ...ὥς καθὼς τὸ θέλεις ἰδῇ εἰς τοῦτο τὸ διδλίον γεγραμμένα... Πρέπει τό λοιπὸν μεγάλη εὐχαριστία ἐκείνου ὁποῦ ἐπῆρε τόσον κόπον εἰς τὸ ὄφελος ἀλλοφύλων, καὶ ἐκείνου ὁποῦ τὸ ἐτύπωσε μὲ τὲς ἐξοδές του καὶ μὲ τὸν κόπον του· καὶ μεγάλη καταδίκη ἐκείνου ὁποῦ ἤθελε λυπηθῇ ὀλίγην ἐξοδὸν νὰ πάρῃ τέλειον, τίμιον καὶ ἀξιωμένον πρᾶγμα...».

5. Χειρόγραφο τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Παρισιοῦ

P (Ἀρ. 1416)

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἐξέδωσε πρῶτος ὁ καθηγητὴς Delatte ἀπὸ φωτογραφία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Bibliothèque Nationale, καὶ τὸ περιγράφει ὡς ἑξῆς: «Χειρόγραφο τοῦ XVI αἰῶνος. Ὁ γρα-

3. Τροπωτήρα (ἡ), ἀπὸ τὸ ἀρχ. τροπωτήρ, λουρίδα ἀπὸ σχοινὶ ἢ δέρμα ποὺ συνδέει τὸ κουπὶ τῆς βάρκας μὲ τὸ σκαρμό του.

φεύς του προφανώς τὸ ἀντέγραψε ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ XV αἰῶνος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν τύπο τῆς γραφῆς τοῦ φύλλου 78 ὅπου ὁ ἀντιγραφεὺς μιμήθηκε τὸ κείμενο ποὺ ἀντέγραψε. Οἱ πορτολάνοι, ἢ μάλλον τ' ἀποσπάσματα τῶν πορτολάνων ποὺ περιέχονται στὸ χειρόγραφο αὐτό, καταλαμβάνουν 85 φύλλα, φαίνεται δὲ ὅτι ἔχουν χαθῇ πολλὰ φύλλα τόσο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ κώδικος».

6. Χειρόγραφο τῆς πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης τοῦ *Leyde* (᾽Ολλανδίας) (Codex Vossianus Graecus O.12)

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ τὸ ἐμνημόνευσε πρῶτος ὁ Dr. K. A. de Meyier στὸ ἔργο του *Bibliotheca Universitatis Leidensis, Codices Vossiani Graeci et miscellanei*, Lugduni Batavorum 1955, σ. 212, ἀλλὰ τὸ ἐμελέτησε πρῶτος ὁ καθηγητῆς Delatte μὲ τὴ βοήθεια τῶν κ. κ. I. Καλλέρη, διευθυντοῦ τοῦ ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Μ. Μανούσακα, τ. Διευθυντοῦ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (καθηγητοῦ τώρα, στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης) καὶ τοῦ κ. Β. Σκουδαρᾶ, συντάκτου τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας. Ἀπαρτίζεται ἀπὸ 143 φύλλα (φφ. 1-118 καὶ 121-145) καὶ ὁ γραφεὺς του φαίνεται νὰ εἶναι ὁ Ἀναγνώστης Πάγκαλος ποὺ ὑπογράφει στὰ φύλλα 118 καὶ 145 τοῦ χειρογράφου. Σχολιάζοντας τὸ ὄνομα τοῦ γραφέως ὁ καθηγητῆς Delatte γράφει ὅτι ἐρεύνησε σχετικὰ τὸ διδλίο *Griechische Schreiber*—τῶν Vogel und Gardhausen, καὶ βρῆκε μόνο ἓνα Πάγκαλο γραφέα γνωστὸ στὰ 1508, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ γραφέως αὐτοῦ ἦταν Νεκτάριος μοναχός. Προφανῶς δὲν θὰ πρόκειται γιὰ τὸν ἴδιο γραφέα, δεδομένου ὅτι τὸ χειρόγραφο τοῦ Leyde γράφτηκε, ὅπως ἀναφέρει ὁ καθ. Delatte, στὰ 1553, δηλ. 45 χρόνια μετὰ ἀπὸ τὸ ἔτος ποὺ σημειοῦται ὡς γραφεὺς ὁ μοναχός Νεκτάριος Πάγκαλος.

Ὁ Codex Leidensis περιέχει καὶ δύο κεφάλαια ποὺ δὲν συναντῶνται στοὺς ἄλλους χειρόγραφους κώδικες: Ἐνα κεφάλαιο μὲ συνείχεια τῆς περιγραφῆς τῶν ἀκτῶν τῆς Καραμανίας (μετὰ τὸ τέλος τῆς «Σουρίας» [Συρίας]) καὶ ἓνα κεφάλαιο γιὰ τὴ Μαύρη Θάλασσα.

7. Χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς θεσσαλικῆς Ζαγοράς (Ἀριθ. 46).

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ τὸ μνημόνευσε πρῶτος ὁ Κ. Δουδουνιώτης στὸν *Κατάλογο τῶν κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ζαγοράς* ποὺ ἐδημοσίευσε στὸν «Νέο Ἑλληνομνήμονα», τ. 13 (1916), σ. 250. Ὁ Κ. Δουδουνιώτης περιγράφει τὸν κώδικα αὐτὸν ὡς ἐξῆς: «Χρτ. 0.16 X 0,11 Αἰῶνος XVIII φύλλα 85. Ἀρχὴ ἀνεπίγραφος. «Ἀρχὴ τοῦ

Πίν. 3. Ἐξώφυλλο Πορτολάνου τοῦ 1641. Ἐκδοσις τοῦ τυπογράφου Ι. Α. Ἰουλιανού.
(Ἀντίτυπὸ Βιβλιοθήκης Βρετανικοῦ Μουσείου)

ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ Η' Τ Ο Ι

Βιβλίοι, ὅπῃ περιέχει ὁ ΛΙΜΕ' ΝΑΣ τῆς Θαλάσσης,
τὸ δίκαισμα ὅπῃ εἶναι ἀπὸ Τόπον εἰς Τόπον, καὶ ἄλλα
πολλὰ Χρήσιμα εἰς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν.

Ε' Ν Ε Τ Ι' Η Σ Ι, 1729.

Παρά Νικολάου τῷ Σάρω. α ψ κ θ'.

CON LICENZA DE' SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

Πίν. 4. 'Εξώφυλλο Πορτολάνου τοῦ 1729. Ἐκδοσὴ τοῦ τυπογράφου Νικολάου Σάρου.
(Ἀντίτυπο Βιβλιοθήκης Βρετανικοῦ Μουσείου)

πορτολάνου τὸν ὁποῖον διαλέγεται τοὺς κάβους πουνέντε, λευάντε». ... Στάχωσις θυρσίνη».

Ὁ καθηγητὴς Delatte θεωρεῖ ὅτι ὁ κῶδιξ αὐτὸς εἶναι τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ ὅχι τοῦ 18ου αἰῶνος ὅπως τὸν θεωρεῖ ὁ κ. Κ. Δουδουνιώτης. Τῇ γνώμῃ του αὐτὴ τῇ βασίζει σὲ διεξοδική γνωμάτευση τοῦ κ. Β. Σκουβαρά καὶ τοῦ παλαιογράφου κ. Α. Dain. Τὸ χειρόγραφο ἀπαρτίζεται ἀπὸ 87 φύλλα (καὶ ὅχι ἀπὸ 85 ὅπως ἀναφέρει ὁ Κ. Δουδουνιώτης) καὶ σταματᾷ ἀποτόμως στὸ τέλος τοῦ φύλλου 87^ν, πρᾶγμα πού δείχνει ὅτι ὑπῆρχε καὶ συνέχεια πού χάθηκε.

Στὸ περιθώριο τοῦ φύλλου 846-85α (κατὰ τὸν Κ. Δουδουνιώτη) ἢ τοῦ φύλλου 86^ν, (κατὰ τὸν καθηγητὴ Delatte) ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει ἐμοῦ Γρηγορίου ἱερομονάχου καὶ πρωτοσυγκέλλου τοῦ Ἀγίου Προϊλάβου κλπ». Ὁ Γρηγόριος αὐτός, σύμφωνα μὲ ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Β. Σκουβαρά πρὸς τὸν καθηγητὴ Delatte (ἐ. ἀ. σ. 59 Compléments) ἦταν πρωτοσύγκελλος τοῦ μητροπολίτου Προϊλάβου (Βραΐλας) Καλλίνικου πού καταγότανε ἀπὸ τὴ Ζαγορά καὶ πού στὰ 1743 (16 Ἰανουαρίου — 27 Ἰουλίου) ἀνῆλθε στὸν Οἰκουμενικὸ θρόνον. Ὁ πατριάρχης Καλλίνικος μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸ θρόνον καὶ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴν ἔξορίαν, ἔζησε τὰ τελευταῖα του χρόνια στὴ Ζαγορά καὶ ἐχάρισε στὴ σχολή τῆς τῇ διδλιοθήκῃ του. Ὁ κῶδιξ ἔχει τὴν ἐπιγραφή «Καὶ τόδε τοῦ σχολείου τῆς Σωτεῖρας Ζαγοράς» (σὲ μονόγραμμα ἀπαρτιζόμενο ἀπὸ σύμπλεγμα τῶν γραμμάτων Σ καὶ Ζ). Σωτεῖρα ἦταν τὸ ὄνομα τῆς Ζαγοράς στὸ 18ο αἶώνα.

4. Γιὰ τὸν πατριάρχη Καλλίνικο ὁ κ. Σκουβαράς ἔχει ἔτοιμη ἀνέκδοτη μονογραφία μὲ τὸν τίτλον Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Καλλίνικος Γ' καὶ ἡ ἐποχὴ του. Ὁ Μανουὴλ Γεδεών στοὺς πατριαρχικοὺς του Πίνακες τὸν ἀναφέρει ὡς Καλλίνικο Δ' καὶ χαρακτηρίζει ὡς Καλλίνικο Γ' τὸν νάξιο μητροπολίτη Ἡρακλείας πού ἐξελέγη πατριάρχης στὰς 19 Νοεμβρίου 1726 ἀλλὰ πέθανε τὴν ἴδια ἡμέρα τῆς ἐκλογῆς του ἀπὸ τὴν πολλὴ συγκίνηση. Σύμφωνα μὲ προφορικὴ ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Σκουβαρά στὸν γράφοντα, ὁ πατριάρχης Καλλίνικος ὑπέγραφε πάντοτε ὡς Καλλίνικος Γ' καὶ ὅχι ὡς Καλλίνικος Δ', γιατί ὁ ὁμώνυμος προκατόχος του δὲν ἐπρόλαβε νὰ πάρῃ τὸ μεγάλο μῆνυμα, καὶ συνεπῶς δὲν ἐπατριάρχευσε στὴν πραγματικότητα.

5. Ὁ πρωτοσύγκελλος τοῦ πατριάρχου Γρηγόριος, καὶ αὐτὸς Θεσσαλὸς ἀπὸ τὸ Πουρὶ τοῦ Βόλου, συνῴδευσε τὸν Καλλίνικο στὴ Ζαγορά, καί, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τοῦ προϊσταμένου του, ἐχάρισε καὶ αὐτὸς τὰ βιβλία του καὶ τὰ χειρόγραφα του στὴ βιβλιοθήκῃ τῆς Ζαγοράς, καὶ μαζί μ' αὐτὰ καὶ τὸν Πορτολάνο. (Προφ. ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Β. Σκουβαρά στὸν γράφοντα).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΕΝΤΥΠΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΙ

Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ περιγράφονται ἑξ ἑντυποὶ πορτολάνοι. Οἱ 4 ἀπὸ αὐτοῦς, τοῦ 16ου, 17ου καὶ 18ου αἰῶνος, μνημονεύονται ἀπὸ τὸν Legrand στὴν Ἑλληνικὴ του Βιβλιογραφία. Ὁ πέμπτος πορτολάνος, τοῦ 18ου αἰῶνος ἀγνοεῖται τελείως ἀπὸ τὸν Legrand καὶ ὀφείλω τὴν ἀνακοίνωσή του στὴν εὐγενικιά καὶ πρόθυμη συμβολὴ τοῦ κ. Κ. Μέρτζιου τῆς Βενετίας. Τέλος ὁ ἕκτος πορτολάνος τοῦ 1800 (χωρὶς ἔτος ἐκδόσεως, ἀλλὰ χρονολογημένος στὰ 1800 ἀπὸ τὸν κ. Κ. Μέρτζιο) ἀγνοεῖται ἀπὸ τοὺς Γκίνην—Μέξαν στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τοὺς τοῦ 1800—1863.

1.—: ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ:— | CON GRATIA, ET PRIVI-
1573 LEGIO|del Illustrissimo Dominio, che nessuno non|
possi stampar la presenta opera sotto le|pene contenute
in esso priuilegio. |IN VENETIA, 1573, Nel mese di Zugno.
Σχ. 4ο. Φύλλα 179. (Πίν. ἀριθ. 2).

Εἶναι ἡ πρώτη γνωστὴ ἑντυπὴ ἔκδοσις ἑλληνικοῦ πορτολάνου στὴν ὁποία εἶναι ἀφιερωμένο τὸ Κεφάλαιο Γ' τῆς μελέτης αὐτῆς. Ἐκδότης καὶ πιθανὸς συγγραφεὺς μέρους τοῦ πορτολάνου εἶναι ὁ Δημήτριος Τάγιας ἀπὸ τὴν Πάργα. Τὸ μοναδικὸ γνωστὸ ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς θρίσκειται σήμερα στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ (P. VIII,66). Ὁ Legrand τὴν ἀναφέρει ὑπ' ἀριθ. (152) στὸ 6' τόμο τῆς Bibliographie Hellénique... XV et XVI siècles καὶ μολονότι τὴ χαρακτηρίζει ὡς τὴ πρώτη γνωστὴ ἑντυπὴ ἔκδοσις, δὲν ἀποκλείει ἐν τούτοις τὴν ὑπαρξὴ καὶ ἄλλης προγενεστέρας ἐκδόσεως. Μέχρι σήμερα ὁμως δὲν παρουσιάσθηκε ἄλλη προγενέστερη ἑντυπὴ ἔκδοσις καὶ ἔτσι νομίζουμε ὅτι ἡ ἔκδοσις αὐτὴ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὀριστικὰ ὡς ἡ πρώτη ἑντυπὴ ἔκδοσις ἑλληνικοῦ πορτολάνου.

Ὁ Σ. Λάμπρος («Νέος Ἑλληνομνήμων», 11 (1914) σ. 65 σημ. 1) ἀναφέρεται στὴν ἔκδοσις αὐτὴ τοῦ πορτολάνου, ἀλλὰ τὴν θεωρεῖ ἐσφαλμένα ὡς «μεταγενεστέραν ἔκδοσιν τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ 1558» (:) καὶ γράφει: «Δὲν σώζεται μὲν ἀντίτυπον τῆς ἐκδόσεως ταύτης (τοῦ 1558) ἀλλὰ τὸ ἔτος ταύτης γινώσκεται ἐκ τῶν πρώτων στίχων τοῦ ἐμμέτρου προλόγου τοῦ Δημητρίου Τάγια τῶν προτασσομένων τῶν μεταγενεστέρων ἐκδόσεων». Ἀλλὰ, ὁ Δημήτριος Τάγιας ἀναφέρει στὸ πρόλογό του ὅτι τὸ χειρόγραφο τοῦ πορτολάνου περιῆλθε στὰ χέρια του στὰ 1559 («στοὺς χίλιους πεντακόσιους πενήντα ὀκτὼ καὶ μία..»)

και τὸ τύπωσε στὰ 1573 χωρὶς ν' ἀναφέρεται σὲ προγενέστερη ἐντυπη ἐκδοση. Καὶ συνεχίζει ὁ Σ. Λάμπρος, ἐσφαλμένα πάντοτε: «...Ἔπονται δὲ εἰς τὴν ἐκδοσιν ἐκείνην τοῦ 1558, ἢ τοῦ 1573 (Legrand ἐνθ' ἀν. σελ. 15 (τὸ σωστὸ εἶναι σελ. 16) κ. ἐ., ἢ τοῦ 1729 ...καὶ ἡ παρὰ τῷ ἐν Βενετίᾳ τυπογράφῳ Νικολάῳ Γλυκεῖ ἥτις εἶναι μὲν ἀχρόνιστος, ἀλλὰ φαίνεται τυπωθεῖσα τελευτῶντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος». Γιὰ τὴν ἐκδοση αὐτὴ ὁ Σ. Λάμπρος παραπέμπει στὴ Νεοελληνικὴ Βιβλιογραφία τοῦ Α. Παπαδοπούλου—Βρετοῦ (ὀρθῶς Ἀριθ. 317, σελ. 115) καὶ στὸν Legrand (Bibliographie Hellénique.. XV—XVI siècles) σελ. 16 σημ. 3 ἐσφαλμένα, ἀντὶ πιθανῶς στὸν 5ο τόμο (1903) τῆς Bibliographie Hellénique ...XVII siècle, σ. 23 σημ. 3).

2. ΠΟΡΤΟΛΑΝΟ|ΟΛΟΥΝΩΝ ΤΩΝ|ΛΙΜΕΝΩΝ. | Τῆς θαλάσσης καὶ τῶν νησιῶν εἰς ὅσα πλέουσι τὰ πλοῖα, νεωστὶ| 1618 διορθωθὲν μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας|Τυπωθὲν ἐν Βενεταίαις Παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Πινέλλῳ. |αρχή. Σχ. 4ο. Φύλλα 94.

Ἡ ἐκδοση αὐτὴ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Legrand στὸν πρῶτο τόμο τῆς Bibliographie Hellénique...XVII siècle. (Ἀριθ. 98 σελ. 133-134). Ὁ ἔμμετρος πρόλογος τοῦ Δημητρίου Τάγια, δημοσιεύεται ὅχι στὴν ἀρχή, ἀλλὰ στὸ προτελευταῖο φύλλο (93-93^v). Στὸ τελευταῖο φύλλο (94) δημοσιεύεται ὁ Πίναξ τῶν περιεχομένων. Ἐνα μόνον ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς εἶναι γνωστὸ κατὰ τὸν Legrand καὶ θρίσκεται (ἢ μάλλον βρισκότανε στὰ 1894 ὅταν κυκλοφόρησε ὁ τόμος αὐτὸς τῆς Βιβλιογραφίας) στὴ Βιβλιοθήκη Angelica τῆς Ρώμης (BB.12.2*).

3. Βιβλίον ὠραιώτατον ὀνομαζόμενον|ΠΟΡΤΟΛΑΝΟC|ΩΛΟ- 1641 ΝΩΝ ΤΩΝ ΛΙΜΕΝΩΝ|Τῆς θαλάσσης καὶ τῶν νησιῶν εἰς ὅσα πλέουσι τὰ πλοῖα. |ΑΝΑΓΚΑΙΩΤΑΤΟΝ, ΚΑΙ ΩΦΕΛΙΜΩΤΑΤΟΝ|διὰ πᾶσα Ἀνθρωπον ὅπου ἐπιχειρίζεται τὴν τέχνην|τῆς ναυτοσύνης:—|Περιέχον καὶ Πίνακα πλουσιώτατον διὰ εὐκολίαν τοῦ καθ' ἐνὸς. |Νεωστὶ μετατυπωθὲν, καὶ διορθωθὲν μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας:—|CON PRIVILEGIO:—Ἐν ταῖς κλειναῖς BENETIAIS, Παρ' Ἰωάννῃ Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ: - ἀρχμά. |Πουλιεταὶ κοντὰ εἰς τὴν γέφυραν τοῦ ἁγίου Φαντίνου:—Σχ. 4ο Φύλλα 82. (Πίν. ἀριθ. 3).

Ἡ ἐκδοση αὐτὴ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Legrand στὸν πρῶτο τόμο τῆς Bibliographie Hellénique...XVII siècle (Ἀριθ. 306) σελ. 420-421). Ὁ ἔμμετρος πρόλογος τοῦ Δημητρίου Τάγια, λείπει ἀπὸ τὴν ἐκδοση αὐτὴ. Ἀντιθέτως ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἀφιέρωση τοῦ ἐκδότου (καὶ τυπογράφου):

ΠΑΣΙ ΤΟΙΣ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΟΥΣΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ
ΒΙΒΑΙΟΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΤΑΤΟΙΣ ΓΡΑΙΚΟΙΣ.

ΒΛΕΠΟΝΤΑΣ τὴν θερμὴν ἀναζήτησιν ὁποῦ καθ' ἐκάστην ἡμέραν μου ἐγίνετο ἀπὸ τὴν εὐγενεῖαν σας διὰ τὸ παρὸν Βιβλίον ὀνομαζόμενον Πορτολάνος, ἠθέλησα (μὴν φειδόμενος οὐδεμίας ἐξόδου,) νὰ δείξω μὲ ἔργον, καθὼς καὶ προτίτερα ὑποσχέθηκα, τὴν εὐλάβειαν καὶ προθυμίαν ὁποῦ ἔχω εἰς τὸ ὀρθοδοξώτατον γένος τῶν Γραικῶν (καθὼς ἔδειξαν καὶ οἱ προγεννήτωρές μου) μὲ τὸ ἀνατυπῶσω τὸ ὠφελειμώτατον τοῦτο βιβλίον, μάλιστα δὲ καὶ ἀναγκαιώτατον διὰ ὅλους ἐκείνους ὁποῦ ἐπιχειρίζονται τὴν θαυμαστὴν τέχνην τῆς ναυτικῆς· ἐπειδὴ καὶ διαμέσου ἐτούτου τοῦ βιβλίου ὅποτε ὁ καθ' εἰς μὲ εὐκολίαν καὶ ἀναμαρτήτως νὰ κατ' εὐδοθῇ εἰς κάθε μέρος τοῦ κόσμου ὁποῦ νὰ ἐπιθυμεῖ. Δεχθῆτε τὸ λοιπόν, ὀρθοδοξώτατοι Χριστιανοί, τὴν προθυμίαν μου, τάζοντας τῆς εὐγενείας σας πῶς ἀπὸ ἐδῶ καὶ ὀμπρὸς ὁποῦ κάθε ἐμπόδιον ἐδείωξα, πάντοτε θέλω ἔσται ἄγρυπνος εἰς κάθε ὑπηρεσίαν σας. Ἐρῶσθε οἱ ἀναγινόμενοι, ἐν ταῖς κλειναῖς Ἑνεταῖς, ἀρχικά. Ἐν Μηνὶ Ἰουλίῳ λα'

Τῆς εὐγενείας σας δοῦλος προθυμώτατος
Ἰωάννης Ἀντωνίου ὁ Ἰουλιανός:—

Ἐν ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς ὁρισκότανε κατὰ τὸν Legrand στὴν ἰδιωτικὴ του βιβλιοθήκη, καὶ ἄλλο ἓνα βρίσκεται ἀκόμη καὶ σήμερα (Delatte, ξ. ἀ., σ. XVII) στὴν Πανεπιστημιακὴ βιβλιοθήκη τοῦ Leyde (541 F 12). Ὁ κ. Ν. Δεβλέτογλου ποὺ εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ ἐρευνήσῃ κατὰ παράκλησίν μου στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου στὸ Λονδίνο, ὁρῶν ἐκεῖ ἀκόμα ἓνα ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς (571, e 3) (1).

4. ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ|ΗΤΟΙ|Βιβλίον, ὁποῦ περιέχει τοὺς ΛΙ-
1729 ΜΕΝΑΣ τῆς Θαλάσσης,|τὸ διάστημα ὁποῦ εἶναι ἀπὸ Τόπον
εἰς Τόπον, καὶ ἄλλα|πολλὰ Χρήσιμα εἰς ταύτην τὴν ὑπόθε-

1. Δὲν ἀποκλείεται τὸ ἀντίτυπο αὐτὸ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου νὰ εἶναι τὸ ἀντίτυπο τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Legrand. Στὸ πίσω μέρος τοῦ τίτλου, βρίσκεται τυπωμένη μιὰ ξυλογραφία ποὺ θυμίζει τὴν εἰκόνα τοῦ Καζαμία σὲ μεταγενέστερες ἐκδόσεις τοῦ λαϊκοῦ αὐτοῦ ἡμερολογίου. Κατὰ τὸν Legrand ἡ ξυλογραφία αὕτη εἶναι παρμένη ἀπὸ ἓνα ἰταλικὸ βιβλίον ποὺ ἐξεδόθη στὰ 1525 στὴ Βενετία μὲ τὸν τίτλον «Lunario al modo de Italia calculato, composto nella città di Pesaro per lo eccellentissimo dottore maestro Camillo di Leonardis e da quello revisto etc.» (βλ. σχετικὰ τὸν Πίν. Ἀριθ. 4 (Πορτολάνος Ἀριθ. 4) ὁποῦ ἡ ἴδια ξυλογραφία τοῦ «Καζαμία», δημοσιεύεται στὸ ἐξώφυλλο τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1729).

Σ. Ι. Μακρυμέγας, ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΙ

ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ

Η' Τ Ο Ι

Β Ι Β Λ Ι Ο Ν,

ΟΠΟΥ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟΥΣ ΔΙΜΕΝΑΣ
ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ,

Τὸ διάγραμμα ὅπου εἶναι ἀπὸ Τόπου εἰς Τόπον, ἔ
ἄλλα πολλὰ Χρήσιμα εἰς ταυτῶν
τῶν Γ' πόδεσιν.

Νυν Πρῶτον Τύποις τυπωθεῖς.

αψπ'. Ε'ΝΕΤΙ'Η ΣΙΝ, 1780.

ΠΑΡΑ' ΝΙΚΟΛΑΨ, ΓΑΤΚΕΙ' ΤΩ' ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ.
CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Πίν. 5. 'Εξώφυλλο Πορτολάνου τοῦ 1780. Ἐκδοσὴ τοῦ τυπογράφου Νικολάου Γλυκέος.
(Ἀντίτυπο Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης)

Πιν. 6. Ἐξώφυλλο Πορτολάνου τοῦ 1800. Ἐκδοση τοῦ τυπογράφου Νικολάου Γλυκοῦ.
(Ἀντίτυπο Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν)

σιν. | ENETIHΣI 1729. Παρὰ Νικολάφ τῷ Σάρφ. ρψκθ'. | CON LICENZA DE' SUPERIORI, E PRIVILEGIO. Σχ. 4ο φύλ. (;) (Πίν. ἀριθ. 4).

Τὴν ἔκδοση αὐτὴ τὴν ἀναφέρει ὁ Legrand στὸν πρῶτο τόμο τῆς «Bibliographie Hellénique...du XVIII siècle». (*Αριθ. 192) σ. 226, ὅχι ὅμως ἀπὸ αὐτοψία, ἀλλὰ ἀπὸ ἀνακοίνωση τοῦ Α. Παπαδοπούλου—Κεραμέως ὁ ὁποῖος τὸν ἐπληροφόρησε ὅτι ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς ὑπῆρχε στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Καλλιπόλεως.

Τὴν ἴδια ἔκδοση ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀνδρέας Παπαδόπουλος—Βρετος στὴν πρώτη ἔκδοση (*Αθήναι 1845) τοῦ Καταλόγου του, σ. 15, *Αριθ. 129 μὲ τὴν ἴδια ἀτελῆ περιγραφὴ τοῦ Legrand, δηλ χωρὶς ἀριθμὸ φύλλων, καὶ χωρὶς ν' ἀναφέρῃ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου, δηλ. ἂν περιέχῃ τὸν ἔμμετρο πρόλογο τοῦ Τάγια κλπ. Προφανῶς ὁ Legrand ἀντέγραψε τὴν περιγραφὴ ἀπὸ τὸν Α. Παπαδόπουλο—Βρετό. Τὴν ἔκδοση αὐτὴ τὴν ἐπαναλαμβάνει ὁ Βρετός στὴ δεύτερη καὶ πληρέστερη ἔκδοση τῆς Βιβλιογραφίας του ποὺ ἐξέδωσε στὰ 1854-1857 στὰς Ἀθήνας μὲ τὸν τίτλο *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*. (σ. 46 6' μέρους *Αριθ. 89).

Ὁ φίλος κ. Ν. Δεβλέτογλου εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ ἐρευνήσῃ κατόπιν ὑποδείξεώς μου στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου τοῦ Λονδίνου, καὶ νὰ διαπιστώσῃ ὅτι ὑπάρχει ἐκεῖ ἀντίτυπο τῆς σπανιωτάτης αὐτῆς ἐκδόσεως τοῦ Πορτολάνου. Τὸ ἀντίτυπο αὐτὸ εἶναι μοναδικὸ καὶ σημειώνεται στὸν Κατάλογο τῆς Βιβλιοθήκης μὲ τὸ ἐπίσημα 870 h. 12. Ὁ κ. Δεβλέτογλου εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ προμηθευθῇ καὶ νὰ μοῦ στείλῃ ἓνα φωτοστατικὸ ἀντίτυπο τοῦ ἐξωφύλλου τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς. Ὁ ἔμμετρος πρόλογος τοῦ Δημητρίου Τάγια δημοσιεύεται στὸ φύλλο α2 καὶ ἐπακολουθεῖ «Ὁ Πίνακας». Στὸ ἐξώφυλλο δημοσιεύεται ἡ ξυλογραφία τοῦ Καζαμία, ποὺ ὑπάρχει καὶ στὴ προηγούμενη ἔκδοση τοῦ 1641.

5. ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ|ΗΤΟΙ|ΒΙΒΛΙΟΝ,|ΟΠΟΥ ΠΕΡΙΕΧΕΙ
1780 ΤΟΥΣ ΔΙΜΕΝΑΣ|ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ,|Τὸ διάστημα ὅπου
εἶναι ἀπὸ Τόπον εἰς Τόπον, καὶ ἄλλα πολλὰ Χρήσιμα εἰς
ταύτην|τὴν Ὑπόθεσιν. |Νῦν Πρῶτον Τύποις τυπωθεῖς. ρψκ'. ENETI-
HΣIN, 1780. |ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΩ ΓΑΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. |CON
LICENZA DE' SUPERIORI. Σχ. 8ο σελ. ζ'+183. (Πίν. ἀριθ. 5).

Τὴν ἔκδοση αὐτὴ τὴν ἀγνοεῖ τελείως ὁ Legrand. Τὴν ὑπαρξὴ τῆς διεπίστωσε πρῶτος ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος στὴ σημαντικώτατη ἀνακοίνωσή του *Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον* («Ἑπειρωτικὰ Χρο-

νικά» τ. 11 (1936), σ. 329 - 330). 'Ο κ. Μέρτζιος ἀναφέρει ὅτι ὑπάρχουν στὴ Βενετία δύο ἀντίτυπα τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς, τὸ ἓνα στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Πρεσβυτερίου τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Βενετίας, καὶ τὸ ἄλλο στὴ Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη ('Αριθ. 225 C. 193). Σχολιάζοντας ὁ κ. Μέρτζιος τὴ μνεία «Νῦν πρῶτον τύποις τυπωθεὶς» ποὺ σημειώνει ὁ Γλυκὺς στὸ ἐξώφυλλο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς παρατηρεῖ, σὲ ὑποσημείωση (ἔ. ἀ. σ. 330 σημ. 1) τὰ ἑξῆς: «Οἱ Βρετὸς καὶ Legrand διατείνονται ὅτι δὲν εἶναι ἡ πρώτη αὕτη ἐκδοσις τοῦ Πορτολάνου, ἀλλ' ὅτι ἐξεδόθη τῷ 1729 παρὰ τοῦ Μπόρτολι, ἰδιοκτῆτου ὡς εἶδομεν ('Ηπ. Χρ. τ. Ι' σ. 47 ὑποσημ. 1) τοῦ τυπογραφείου τοῦ φέροντος τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἱδρυτοῦ Νικολάου Σάρου. Δὲν σημειώνουν ὅμως παρὰ τίνι Βιβλιοθήκῃ εὐρίσκεται ἡ ἐκδοσις αὕτη». Παρατηροῦμε σχετικὰ ὅτι οἱ Βρετὸς καὶ Legrand δὲν διατείνονται ὅτι αὕτη δὲν εἶναι ἡ πρώτη ἐκδοσις τοῦ Πορτολάνου, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν ἀγνοοῦν καὶ δὲν τὴν ἀναφέρουν καθόλου. Γνωρίζουν ὅμως καὶ ἀναφέρουν τὴν προηγούμενη ἐκδοσὴ τοῦ 1729, ὁ δὲ Legrand μνημονεύει ὅτι σύμφωνα μὲ σχετικὴ ἀνακοίνωση τοῦ Α. Παπαδοπούλου—Κεραμέως, ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς ὑπῆρχε στὴ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Καλλιπόλεως. (Βλ. παραπάνω (σ. 139) Πορτολάνο ἀριθ. 4).

'Ο κ. Μέρτζιος εἶχε τὴν καλωσύνη ν' ἀνταποκριθῇ πρόθυμα σὲ παράκλησίν μου νὰ μοῦ στείλῃ μικροφίλμ τοῦ ἐξωφύλλου καὶ τῶν σελίδων α - στ' τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς, καὶ τὸν εὐχαριστῶ θερμότατα γιὰ τὴν φιλικὴ του ἐξυπηρέτηση. Στὶς σελίδες γ' - δ' δημοσιεύεται ὁ ἑμμετρος πρόλογος τοῦ Δημητρίου Τάγια, καὶ στὶς σελίδες ε' - ς' «'Ο Πίνακας τοῦ Πορτολάνου».

Σὲ μιὰ ἄλλη ὑποσημείωσή του (ἔ. ἀ., σ. 330 σημ. 3) ὁ κ. Μέρτζιος γράφει τὰ ἑξῆς: «'Ο Πορτολάνος ἐξετυπώθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἑνετο—ἰταλικὴν διάλεκτον τῷ 1490 καὶ μετεφράσθη εἰς τὴν ὀμιλουμένην ἑλληνικὴν τῷ 1559 παρὰ τοῦ ἐκ Πάργης Δημητρίου Τάγια...». 'Ο κ. Μέρτζιος δὲν διευκρινίζει ποιά εἶναι ἡ ἑνετοῖταλικὴ ἐκδοσὴ τοῦ Πορτολάνου τοῦ 1490 ποὺ ἀναφέρει (νὰ πρόκειται ἄραγε γιὰ τὸν Πορτολάνο τοῦ Rizo;). 'Η πληροφορία του ὅμως ὅτι ὁ Δημήτριος Τάγιας «μετέφρασε» τὸν ἰταλικὸ Πορτολάνο στὰ ἑλληνικά, δὲν φαίνεται ἀκριβής, γιὰτὶ ὁ ἴδιος ὁ Τάγιας στὸν ἑμμετρο πρόλόγό του (στὸν ὁποῖο παραπέμπει ὁ κ. Μέρτζιος), ἀναφέρει ὅπως εἶδαμε, ὅτι ὁ ἴδιος ἀπλῶς ἐξέδωκε τὸ χειρόγραφο τοῦ ἑλληνικοῦ πορτολάνου ποὺ ἔπese στὰ χέρια του.

6. ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ|ΗΤΟΙ|ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΠΟΥ ΠΕΡΙΕΧΕΙ

1800 Τους Διμένους τῆς Θαλάσσης, τὸ διάστημα ὅπου εἶναι ἀπὸ|

Τόπων εἰς Τόπον, καὶ ἄλλα πολλὰ χρήσιμα εἰς|ταύτην τὴν
 ὑπόθεσιν.|ΟΙΣ ΠΡΟΣΕΤΕΘΗ ΕΝ ΤΩ ΤΕΛΕΙ ΚΑΙ ΠΙΝΑΞ|ὅπου ἐρμη-
 νεύει τοὺς ἑλληνικοὺς ἀριθμοὺς:|ΕΝΕΤΙΗΣΙ,|Παρὰ Νικολάφ Γλυκεῖ, τῷ
 ἐξ Ἰωαννίνων, CON LICENZA DE' SUPERIORI, E PRIVILE-
 GIO. Σχ. 8ο σ. 160 (Πιν. ἀριθ. 6).

Ἡ ἔκδοσις αὕτη εἶναι ἀχρονολόγητη. Τὸ ἔτος 1800 ὡς ἔτος ἐκδόσεώς της, τὸ ἀναφέρει ὁ Κ. Μέρτζιος στὴ μελέτη τοῦ «Κατάλογος τῶν ἐκδόσεων Ν. Γλυκεῖος» ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ 10 τόμο τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν» (1935), σ. 131 ἀριθ. 396. Ὁ Γλυκεῖς στὸν κατάλογό του «τῶν κοινῶν βιβλίων τῆς τυπογραφίας Νικολάου Γλυκεῖ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων» ποὺ ἐξέδωσε στὰ 1812 στὴ Βενετία, καὶ ποὺ τὸν ἀναδημοσίευσε ὁ Κ. Μέρτζιος στὸν ἴδιον τόμο τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν», (σ. 169) ἀναφέρει μεταξὺ τῶν βιβλίων ποὺ προσφέρει, καὶ τὸν Πορτολάνο καὶ τὸν διατιμᾶ «8 λίτρες»². Οἱ Γκίνης — Μέξας ἀγνοοῦν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ στὴν «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία» των, καὶ δὲν τὸ περιλαμβάνουν οὔτε εἰς τ' ἀχρονολόγητα βιβλία ποὺ καταχωρίζουν στὸν 3ο τόμο. Ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου, ποὺ τὸ θεωροῦμε μοναδικό, ὑπάρχει στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, καὶ φυλάγεται, λόγῳ τῆς σπανιότητός του, στὴν αἴθουσα τῆς Διευθύνσεως τῆς Βιβλιοθήκης. Στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου, μετὰ τὸ ἐξώφυλλο, ὑπάρχει ὁ ἔμμετρος πρόλογος τοῦ Δημητρίου Τάγια, καὶ ἀκολουθεῖ «Ὁ Πίνακας τοῦ Πορτολάνου». Στὴ σ. 160 ὑπάρχει «Πίναξ τῶν λογαριασμῶν τῶν ἑλληνικῶν ψηφίων». Ἡ ἔκδοσις αὕτη εἶναι γεμάτη ἀπὸ σφάλματα καὶ φαίνεται ὅτι δὲν πέρασε ἀπὸ μάτι διορθωτοῦ. Γιὰ ἐνδειξὴ, παραθέτουμε τὴν ἀρχὴ τῆς περιγραφῆς τῆς Μυκόνου: (σ. 104). «Τὸ νησί τῆς Μοίκονος. Ἡ Μοίκονος εἰς τὴν μερέα τῆς τραμουντάνας ἔχει δύο βουνόπουλα τζοιμαρόλοια καὶ εἰς τὴν μερέα τοῦ γαρμπῆ κάμνη δύο κεφάλια καὶ εἰς τὴν μέση χαμηλάδα· εἰς τὸ ἀκροτήρι τοῦ λεβάντε ἔχει νησόπουλα 6' τὸ ἓνα τὸ λέγουν τραγονήσι καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὸν ποδία καὶ περνοῦν μέσα τὰ δύο τὸ κάστρο, εἰς τὴν μερέαν τοῦ πουνέντε ἔχει σπιάτζα εἰς τὸ δράχος ἀπάνω, καὶ ὅταν ὑπᾶς εἰς τὸ κάστρο ἀφείνης τὰ ζερβά σου καὶ δεξιὰ σου ἀφείνης τὸ ἀκροτήρι καὶ ὑπᾶς ἀπάνω εἰς τὸ δυκόποι καὶ ράξεις εἰς φοῦντος ὀργιας ζ' καὶ εἶναι καλὸς λυμιῶνας

2. Ἐνα χρυσὸ λουδοβίκι εἶχε 24 λίβρες. Βλ. Γ. Δημακοπούλου *Προσπάθειαι νομισματοκοπίας κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν* Ἀθῆναι 1963, σ. 13 ὑποσ.

3. Συνεπῶς 8 «λίτρες» ἰσοδυναμοῦσαν μὲ τὸ 1/3 τοῦ χρυσοῦ εἰκοσαφράγκου.

και κάμε νά ποιήσης τὰ πλωρήσια σου εἰς τὸ νησόπουλο ὁποῦ ἀφίνεις δεξιὰ σου και ὁμοιάζει ὡσάν κάτεργο και τὰ σίδερά σου ράσεις εἰς τὸν λεθάντε εἰς ὀργίαις ζ' και ἀπομένει ἡ προίμῃ σου εἰς τὴν ἐκκλησία εἰς τὸν γαρμπήν, τὸ νησόπουλον ὁποῦ πιάνης τὸ πλωρήσιου δὲν ἔχει πέ-
 ραμα μόνον διὰ δάρκαις». "Αν συγκρίνουμε τὸ κείμενο αὐτὸ με τὸ ἀντί-
 στοιχο κείμενο τῆς ἀρχικῆς ἐκδόσεως τοῦ πορτολάνου τοῦ Τάγια τοῦ 1573
 (βλ. Παράρτ. Α' σ. 152-3) βλέπουμε μιὰ προσπάθεια ἀπλουστεύσεως τῆς
 γλώσσης, μᾶλλον ἀνεπιτυχῇ κατὰ τὴ γνώμη μας. Πάντως τὰ δυὸ κείμενα
 παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον και γιὰ τοὺς γλωσσολόγους γιὰτὶ δείχνουν τὴν
 ἐξέλιξη τῆς ὁμιλουμένης μας γλώσσης μέσα σὲ 240 χρόνια ὅσα ἐμεσο-
 λάβησαν ἀπὸ τὰ 1559 ὅταν ὤρθηκε ὁ Τάγιας τὸ χειρόγραφο πορτολάνο
 ποὺ τύπωσε, ἕως τὰ 1800 ποὺ τυπώθηκε ἡ τελευταία αὐτῇ ἐκδοσὶ τοῦ
 πορτολάνου ἀπὸ τὸν Γλυκύ. Τὰ τετράδια (Α—V) τοῦ πορτολάνου αὐτοῦ
 ἔχουν ἀριστερὰ στὸ κάτω μέρος τὴν ἐνδειξὴ ἰταλικά Portolano πρᾶγμα
 ποὺ με κάμνει νὰ ὑποθέτω ὅτι πιθανώτατα ὁ στοιχειοθέτης τοῦ δὲν
 ἦταν ἑλληνας ἀλλὰ ξένος με ἀνεπαρκῇ γνώση τῆς ἐλληνικῆς.

Τὴν ἐκδοσὴ αὐτῇ τοῦ πορτολάνου τὴν ἀναφέρει ὁ Α. Παπαδό-
 πουλος—Βρετὸς στὴ *Νεοελληνικὴ Φιλολογία* του, (Μέρ. Β' σ. 115)
 με τὸν ἀριθ. 317 και τὴ συνοδεύει με τὰ ἐξῆς σχόλια: «Τὸ διδλίον
 τοῦτο ἐτυπώθη κατὰ πρῶτον τὸ 1729 ἔτος' παρὰ Νικολάφ τῷ Σάρφ
 ὡς εἶδαμεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ (ἀριθ. 89) τοῦ παρόντος καταλόγου.
 Ἐπειδὴ δὲ ὁ τυπογράφος Γλυκὺς παρέλειψεν ἐν τῷ προμετωπίῳ τὴν
 χρονολογίαν τῆς μετατυπώσεως ταύτης, ἣτις θεδαίως ἔλαβε χώραν περὶ
 τὰ τέλη τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος' ἢ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκά-
 τῆς ἐννάτης, ἐγὼ ἐνόμισα κατάλληλον νὰ τὴν καταγράψω ἐνταῦθα (δηλ.
 στίς ἐκδόσεις τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος). Ὁ συγγραφεὺς δέ, συνεχίζει
 στὰ σχόλιά του ὁ Α. Παπαδόπουλος—Βρετὸς, τοῦ πονήματος τοῦ-
 του, ὠνομάζετο Δημήτριος Τάγιας και ἔζη περὶ τὰ μέσα τῆς δεκάτης
 ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, ὡς ἐξάγεται ἀπὸ στίχους τινὰς τοῦ ἰδίου εἰς
 τὴν ἀρχὴν τοῦ πονήματός του».

Και ὁ Σπυρ. Λάμπρος γνωρίζει τὴν ἐκδοσὴ αὐτῇ τοῦ Πορτολά-
 νου, ἀπὸ τὸ ἀντίτυπο τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης. Σὲ μιὰ μονογραφίαν
 του γιὰ τὴ *Νῆσο Σάσωνα* δημοσιευμένη στὸ «Νέο Ἑλληνομνήμονα»
 (τ. 11ος (1914) σ. 65, σημ. 2) παρὰπέμπει στὴ σελ. 91 τῆς ἐκδόσεως

3. Βλ. παραπάνω (σελ. 139) Πορτολάνος Ἀριθ. 4.

4. Ἐννοεῖ τὴ 18ῃ ἑκατονταετηρίδα.

5. Ἡ βεβαίωση τοῦ Βρετοῦ ὅτι ὁ Τάγιας ἦταν «συγγραφεὺς τοῦ πονή-
 ματος» ἐλέγχεται ἀνακριβῆς. Βλ. παρακάτω σ. 148.

αὐτῆς «ἔπου ἡ Σάσων μνημονεύεται ὡς ᾽Αζονες (γρ. Σάζονες)». Καὶ ὅπως εἶδαμε παραπάνω (βλ. σελ. 137) ὁ Λάμπρος γράφει γιὰ τὴν ἔκδοση αὐτὴ ὅτι «εἶναι μὲν ἀχρόνιστος, ἀλλὰ φαίνεται τυπωθεῖσα τελευτῶντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος». Συνεπῶς καὶ ὁ Παπαδόπουλος—Βρετὸς καὶ ὁ Λάμπρος συμφωνοῦν μὲ τὴν τοποθέτηση τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς γύρω στὰ 1800, ὅπως τὴν χρονολογεῖ ὁ Κ. Μέρτζιος, ὁ ὁποῖος ὁμῶς δὲν ἀναφέρει στὴ σχετικὴ ἀνακοίνωσή του ποὺ βασίσθηκε γιὰ τὴν χρονολόγησιν αὐτῇ.

Τὴν ἔκδοση αὐτὴ τοῦ Πορτολάνου τοῦ 1800 στὸ ἀντίτυπο τῆς ᾽Εθνικῆς Βιβλιοθήκης, μελέτησε καὶ ὁ κ. Σ. Ζάρκος καὶ δημοσίευσεν τὰ πορίσματα τῆς μελέτης του στὸ περιοδικὸ «Ναυτικὰ Χρονικὰ» τεύχος ἀριθ. 590)349 τοῦ 1960) σ. 24 - 25. Ὁ κ. Ζάρκος ἐσφαλμένα, ὅπως ἀποδείξαμε παραπάνω, θεωρεῖ καὶ αὐτὸς τὸν Δημήτριον Τάγια ὡς συγγραφέα τοῦ Πορτολάνου. Σχετικὰ ὁ γράφων, δημοσίευσεν σ' ἓνα ἐπόμενο τεύχος τῶν «Ναυτικῶν Χρονικῶν». (Ἀριθ. 596)355 τῆς 1ης Ἀπριλίου 1960 σ. 22) ἓνα ἄρθρον συμπληρωματικὸ τοῦ ἁρθρου τοῦ κ. Ζάρκου. Στὸ ἄρθρον αὐτὸ ὁ γράφων ἐσφαλμένα χαρακτηρίζει τὸ ἀντίτυπο τῆς ᾽Εθνικῆς Βιβλιοθήκης ὅτι ἀνήκει στὴν ἔκδοση τοῦ 1780 ἀντὶ τοῦ 1800, ὅπου πραγματικὰ ἀνήκει, ὅπως διαπίστωσε ἀργότερα ἀπὸ αὐτοψία τοῦ ἐξωφύλλου τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1780 ποὺ πῆρε ἀπὸ τὸν κ. Μέρτζιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Ο "ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ ΤΟΥ ΤΑΓΙΑ., ΤΟΥ 1573

Ὁ Émile Legrand στὸ δεύτερον τόμο τῆς ᾽Ελληνικῆς του Βιβλιογραφίας, ποὺ τὸν ἀφιερώνει—ὅπως καὶ τὸν πρῶτο—στὴν περιγραφὴ τῶν βιβλίων ᾽Ελλήνων συγγραφέων τυπωμένων στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα στὸ 15ο καὶ 16ο αἰῶνα¹, περιγράφει τὸ μοναδικὸ σωζόμενον ἀντίτυπο

1. E. Legrand, *Bibliographie Hellénique, ou description raisonnée des ouvrages publiés en Grec par des Grecs aux XVe et XVIe siècles*, τ. 2 σ. 16. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Legrand στὸ Πρόλογον (σελ. VI) τοῦ τρίτου τόμου τῆς Βιβλιογραφίας τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰῶνος, οἱ δύο πρῶτοι τόμοι τῆς Βιβλιογραφίας του περιλαμβάνουν μόνον ἔργα τυπωμένα ἑλληνικὰ ἀπὸ ἑλληνες συγγραφεῖς, σύμφωνα μὲ τὶς ρητὲς ὁδηγίες ποὺ τοῦ εἶχε δώσει ὁ πρίγκηψ Γεώργιος Μαυροκορδάτος, ἐμπνευστὴς καὶ χρηματοδότης τοῦ ἔργου. Ὅταν ὁ Μαυροκορδάτος πέθανε, ὁ Legrand συμπλήρωσε τὴ βιβλιογραφία του μὲ τὰ ἔργα ποὺ ἐξεδόθησαν καὶ στὴ λατινικὴ γλῶσσα, ἀπὸ ἑλληνες συγγραφεῖς. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ὁ τίτλος τῶν τόμων 3 καὶ 4 τῆς Βιβλιογραφίας τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰῶνος, παραλείπει τὶς λέξεις en Grec ποὺ ὑπῆρχαν στοὺς δύο πρώτους τόμους.

τοῦ ἔντυπου πορτολάνου ποὺ ἐξέδωσε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1573 στὴ Βενετία ὁ Δημήτριος Τάγιας, ἀπὸ τὴν Πάργα².

Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ ἐκδότης στὸν ἑμμετρο πρόλογό του ποὺ προτάσσεται στὴ σπανιώτατη αὐτὴ ἐκδοση, ὁ πορτολάνος αὐτὸς κυκλοφοροῦσε σὲ χειρόγραφα ἀντίτυπα κρυφά, γιατί, ὅσοι τὸν εἶχαν, δὲν ἤθελαν νὰ μοιράζωνται μὲ ἄλλους τίς ναυτικὰς γνώσεις ποὺ περιεῖχε τὸ πολύτιμο αὐτὸ χειρόγραφο³.

Ἐνα ἀντίτυπο χειρογράφου πορτολάνου περιήλθε στὰ χέρια τοῦ Δημητρίου Τάγια στὰς 15 Ἀπριλίου 1559 καὶ σκέφθηκε τότε νὰ τὸν τυπώσῃ γιὰ νὰ τὸν κάμῃ κοινὸ κτῆμα σὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνας ναυτιλλομένους τῆς ἐποχῆς.

Παραθέτουμε τοὺς πρώτους στίχους ἀπὸ τὸν ἑμμετρο πρόλογο τοῦ Τάγια, ποὺ περιέχουν καὶ τὰ μόνα γνωστὰ γιὰ τὸν ἐκδότη διογραφικὰ στοιχεῖα⁴.

- Ἵς τοὺς χίλιους πεντακόσιους πενήντα ὀκτὼ καὶ μία,
 ποὺ τρέχομε τὴν σήμερο, ἐνσάρχου οἰκονομία,
 Ἵς ταῖς δεκαπέντε τ' Ἀπριλιοῦ, ἡμέρα μιὰ τετράδῃ,
 Ἵς τὸ χέρι μου ἦρθε τὸ λοιπὸν, ταχὺ καὶ ὀχι βράδῃ,
 5 ἐμένα τοῦ Δημητρίου Τάγια, ὅπως μὲ λέσι
 Ἵχ τὴν Πάργαν εἶμαι· τὸ λοιπὸν ὅς τὸ χέρι μου εἶχε πέσει
 ὁ Πορτολάνος καὶ τιμὴ, λέγω, τῆς ναυτοσύνης,
 ποδότην⁵ παραβοκυρῶν, διδλίο δικαιοσύνης,

2. Ὁ Ν. Βέης στὴ συνεδρίαση τῆς 13 Μαΐου 1948 τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀνακοίνωσε μιὰ ἐργασία του μὲ τὸν τίτλο Ὁ πορτολάνος τοῦ Παργίου Τόγια (sic) καὶ ὁ Μαρτῖνος Κρούσιος (Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1948 σ. 182). Ἡ ἀνακοίνωση ὁμῶς αὐτὴ δὲν δημοσιεύθηκε οὔτε στὰ Πρακτικά οὔτε πούθενά ἄλλοῦ.

3. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Κ. Δυοβουνιώτης στὸν Κατάλογο τῶν Κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ζαγοράς, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τ. 13 (1916), σ. 250 ὁ χειρόγραφος πορτολάνος ποὺ βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ζαγοράς ἔχει στὴν φά τῶν φύλλων 84ν-85, τὴν ἐξῆς ιδιόγραφη σημείωση: Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει ἐμοῦ Γρηγορίου ἱερομονάχου καὶ πρωτοσυγκέλλου τοῦ Ἀγίου Προϊάβου καὶ ὁποιος τὸ ἀποξενώσῃ νὰ ἔχη τὰς ἀρὰς τῶν τριακοσίων δέκα ὀκτὼ θεοφόρων πατέρων!

4. Στὸ κεῖμενο τοῦ ἑμμέτρου προλόγου τοῦ Τάγια ποὺ παραθέτουμε, τυπώνουμε μὲ πλάγια στοιχεῖα τίς λέξεις ποὺ ἔχουμε ἐλαφρὰ ἀλλαγμένες γιὰ νὰ ταιριάζουν μὲ τὸ μέτρο τῶν στίχων. Π.χ. στ. 3 Ἀπριλιοῦ ἀντὶ Ἀπριλίου, στ. 5 ὅπως ἀντὶ ὡς κλπ.

5. Ποδότης — ὁ ναύκληρος.

Σ Τους χιλίους πεσπασιούς πενύτα ὅκτω καὶ μία,
 Πνὲ βίχομι τὸν σύμμο, ἐσάρκου οἰκονομία,
 Σ'ταῖς δικαστέσι τῷ Ἀπελλίου, ἡμίρα μίῳ πρῶτον,
 Στὸ χέρι μου ἦλθε τὸ λοιπὸν, παχὺ καὶ ὄχι βράδι.
 Εἰμ' ἐν τῷ Δυμντεῖν Τάγια, ὡς μὴ λίσσι,
 Χ' πνὲ μπάργα ἔμαι τὸ λοιπὸν, εὐδὲ χέρι μου ἔχει πίσσι.
 Ο' Πορτολάνος ἡ τιμὴ, λίγω τῆς ταυτοσωμῆς,
 Ποδόποιν Καρβεκυρῶν, βιβλίον δικαιοσύνης.
 Ναυκλήρωντι καὶ Κόμπων, καὶ ὅποιος διλιτάρει,
 Καὶ ὅποιος καυτικὴ ἀγάπη, γίρος καὶ παλικαί.
 Δεὶν ἔχει δὲ τὸν πῆλακα, μὰ ἔγω τὸν ἔγα βάλη,
 Γιατὰ τὴν ὕψος εὐκολὸν εἶς, καὶ σ' ἔρδει εὐ κεφάλι.
 Καὶ εἰς τὸ ἴμω ἔβαλε, ἡ γάμπα δὲν τὸν ἔχει,
 Οὐδ' ἔλθο ὑδὲ πολὺ, ἐκ πῆς νὰ μετῇ.
 Λίγω εἰμ' ἐν γάμπα γὰ βαλθῇ, καθ' ὅσον νὰ μαθεῖν,
 Γιατὰ τὸν τιμὴν τὸ ὁ καθεὶς εἰς, ὅπου καὶ αὐτὸς τυχῇ.
 Γιατὶ πολλοὶ τὸν ἔχασσι, κρυμμένο φυλαμείο,
 Εἰς τὸν κασίδα δωματῶν, καὶ κατακλειδομείο.
 Πῶς εἰς τὴν ἔχουσιν μόν' αὐτοὶ, γὰ φαίνονται μεγάλοι,
 Νὰ πῆς κρατῶν ὡς αὐτὸν ἡλᾶ, τάχα πῶς εἰν κεφάλι.
 Μὰ ὡς ἔλθον εἰς τὸ χέρι μου, λίγω ἄς τὸν ἰδῶτω,
 Στὴν γάμπα γὰ τὸν ποκποδῇ, κατ' αὐθροπῆς ὡς τόσο.
 Μόν' γὰ ἔβην γράμματα, ὥστε πᾶσι γὰ διαβάξῃ,
 Ἀν' ἔχῃ καὶ τὴν φίλοντι κοίτην γὰ τὸν κράξῃ.
 Καὶ ὅποιος δὲ ξίρει γράμματα, γὰ ἄς τὸν ἀγοράσῃ,
 Καὶ εἰς βάλῃ ἄλλων συγχορῶν, καὶ ἄς τὸν διαβάσῃ.
 Καὶ εἰς ἀνδρῶν ἡ ἀγορά, καὶ γὰ μὴ δὲ τιτάξῃ,
 Καὶ εἰς πρῶτον εἰς λογισμοὶ, τὸν κόσμον γὰ μοιράξῃ.
 Γιατὶ ἡ τιμὴ τ' ἀγάπη, καὶ τῷ γαυτῷ ἀρίστη,
 Καὶ ὅποιος ἀγάπῃ τὸ πῆλαχος, ἄς μ' ἔγω ἡτᾶ πορεύῃ.
 Καὶ σ' ἀγοράσῃ καὶ εἰς ἴδῃ, τὸν κόσμον πῶς γυρεύῃ,
 Καὶ πρῶτα κρατᾶ πῆς εἰλᾶ, καὶ πρῶτα τὸν ἐμποδίζει.

δ'.

Γιατί ὁ Κόσμος ἰδέπᾳ, ὅλος εἶναι ρεαμμυῖος,
 Ἀπὸ Γληπρά σ' Μηγελιά, ἰδῶνι καμωμένος.
 Ἀπὸ νησία σὶ νησιά, κότις ἀπειρωτζίδης,
 Πρωτοπὶς Ἀρτζηπέλαγος, μὲ σέικς κ' γυφάδης.
 Λέγω κ' ἡ μαύρη θάλασσα, εἶναι κ' ἡ σλαβονία,
 Ὄπου ὡσαύτ' ἐβείσκειτε, Σασιγο κ' ἡνία.
 Καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις, κ' μὲ τὴν Βασιτία,
 Ὄπῃ ἔχουμε πολλὴ ἐμπασὰ εἰς ὅλα τὰ παστοῖα.
 Σουεῖα κ' Ἀνατολή, λέγω κ' Μπαρπαεῖα,
 Καὶ ἀπειρωτζίδης πεισιῖς, χιτὼν κάλο μπόν Ἀνδεῖα.
 Εἴς ὅτι ρεάφει τὸ χαρτί, λέγω τὰ ναβιγάρη,
 Σκόγια καὶ σέικς δείχνεισσε, ὅποιος κ' νὰ τὸ πάρη.
 Σ' ποῖον ἀνεμὸν νὰ πᾶς, σ' ποῖο κάρτα κατιβαίνεις,
 Σοῦ δείχνει τὰ σημάδια, σὰ πόρτα ὅπῃ μπείεις.
 Ταῖς Σέικς μὲ τὴν πιδαμὴ, ταῖς ἔχει μετρημῆς,
 Καὶ βρύσις μὲ κρυὰ νερά, ἔχει σημαδεμῆς.
 Σ' κάθι πόρτο τὴν θάλασσα, μιεῖα ἔχει μετρημῆς,
 Καὶ ὅπῃ ράξης καὶ σαθρῆς, κάθι περὶ ρα ρεαμμυῖν.
 Σ' ποῖον ἀνεμὸν, ραζ' ἀγκυρα, σ' ποῖον δεύει τὸ πλοῖόνσι,
 Καὶ ὅταν ἔλθῃ ἡ λεβάντα, αὐτὴν νὰ τὸ λύσῃ.
 Λοιπὸν ὅλοι τὰ ξέριτε, μὰ ἐγὼ σὰς τὰ ν' θυμίζω,
 Καὶ συμπαθάτεμου ἀδελφοί, καλὰ κ' αὐτὸ δὲ γνωρίζω.

Ο' ΠΙ.

- ναυκλήρων τε καὶ κόμητων, καὶ ὅποιος δελετάρει·
 10 καὶ ὅποιος ναυτικὴ ἀγαπᾷ, γέρος καὶ παλληκάρι.
 Δὲν εἶχε δὲ τὸν Πίνακα, μὰ ᾧ τὸν εἶχα βάλει
 γιὰ ναῦρης εὐκολα τί θὲς καὶ σῶρθη στὸ κεφάλι.
 Καὶ εἰς τὸ νοῦ μου ἔβαλα τ' ἢ στάμπα δὲν τὸν ἔχει,
 οὐδὲ ὀλίγ' οὐδὲ πολὺ ξὲ τούτου νὰ μετέχῃ.
 15 Λέγω: ᾧ τὴν στάμπα ἄς βαλθῇ, καθένας νὰ μαθαίνει
 γιὰ τὴν τιμὴν του ὁ καθεὶς εἰς ὅπου καὶ ἂν τυχαίῃ.
 Γιατὶ πολλοὶ τὸν εἶχαςι κρυμμένον, φυλαμμένον,
 εἰς τὴν κασέλλα δυνατὰ καὶ κατακλειδωμένον·
 πῶς νὰ τὸν ἔχουν μόν' αὐτοί, νὰ φαίνονται μεγάλοι,
 20 νὰ τὸν κρατοῦσινε ψηλά, τάχα πῶς εἶν' κεφάλι.
 Μὰ, ὡς ἦρθεν εἰς τὸ χέρι μου, λέγω: ἄς τότε δώσω
 ᾧ τὴν στάμπα, νὰ τὸν ποκτησθῇ καθ' ἄνθρωπος ὡς τόσο.
 Μόν' νὰ ἡξέρῃ γράμματα ὥστε πού νὰ διαβάξῃ,
 ἂν ἔχῃ καὶ τὸ φίλο του, κοντά του ἄς τὸν κρᾶξῃ...

Τὸ βιβλίον εἶναι τυπωμένο σὲ 40 στήμματα καὶ ἀπαρτίζεται ἀπὸ 179 φύλλα· χωρὶς ἀρίθμηση. Ὁ Legrand τὸ περιγράφει—ὄχι ἀπὸ αὐτοψία, ὅπως ἐξηγοῦμε παρακάτω—ὡς ἐξῆς:

—:ΠΟΡΤΟΛΑΝΟC:—

CON GRATIA, ET PRIVILEGIO

del Illustrissimo Dominio, che nessuno non
 possi stampar la presente opera sotto le
 pene contenute in esso priuilegio.

IN VENETIA, 1573. Nel mese di Zugno.

Τὸ βιβλίον θρίσκεται σὲ μοναδικὸ ἀντίτυπο, στὴ Βιβλιοθήκη Barberini (P. VIII, 66) ἢ μᾶλλον θρῖσκότανε ἐκεῖ στὰ 1885 ὅταν ἐξέδωσε ὁ Legrand τὸν δεῦτερο τόμο τῆς Βιβλιογραφίας του⁶.

Ὁ διαπρεπὴς βέλγος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λιέγης κ. Armand Delatte στὴ λαμπρὴ μονογραφία του

6. «Καὶ ὅποιος τοῦ ἀρέσει». Δελετάρω ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ *delettare* (καὶ *dilettare*) ποὺ σημαίνει τέρπω, χαροποιῶ. (Σ. Βλαντῆ, *Λεξικὸν τῆς Ἰταλικῆς Γλώσσης*, Βενετία 1815).

7. Ὁ Legrand ἀναφέρει φύλλα 180 (ξ.ἀ., σ. 16), ἐνῶ ὁ Delatte ἀναφέρει ὅτι τὸ βιβλίον ἀπαρτίζεται ἀπὸ 179 φύλλα (ξ.ἀ., σ. XVI).

8. Σήμερα θρίσκεται στὴ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ. Βλ. παρακάτω σημ. 28.

που ἀναφέραμε προηγουμένως, ἀναδημοσίευσε τὸ κείμενο τοῦ πορτολάνου αὐτοῦ⁹ καὶ δίνει τὴν ἐξῆς ἀνάλυση τῶν περιεχομένων του :

Φύλλο 1.—Τίτλος.

Φύλλα 2 - 2^ν. — Ἐμμετρος πρόλογος τοῦ ἐκδότου.

Φύλλα 3 - 5.—Πίναξ περιεχομένων¹⁰.

Ἀκολουθοῦν τὰ περιεχόμενα πού τὰ χωρίζει σὲ 14 κεφάλαια, ὡς ἐξῆς :

Κεφ. Α', (φύλλα 6 - 19). Τὸ κείμενο μοιάζει μὲ τὸ 8ο κεφάλαιο τῶν χειρογράφων Α καὶ W. Ἐπίσης μὲ τὸ πρῶτο κεφάλαιο τῶν χειρογράφων Ο καὶ V. Λεῖπει ἡ περιγραφή τῆς Μαύρης Θαλάσσης. Σχετικὰ δὲ Delatte παραπέμπει στὸ χειρόγραφο Ο.

Κεφ. Β', (φύλλα 19 - 24). Τὸ κείμενο μοιάζει μὲ τὸ κεφ. 8 τοῦ χειρογράφου Ο.

Κεφ. Γ'. Τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ εἶναι σχεδὸν πιστὴ μετάφραση ἀπὸ τὸν ἰταλικὸ Πορτολάνο τοῦ Rizo (παρ. 11 - 176)¹¹. Στὰ φύλλα 24^ν - 47 περιγράφονται οἱ ἀκτὲς τοῦ Ἀτλαντικοῦ ἀπὸ τὴν Ἀγγλία καὶ τὴν Ἰρλανδία ἕως τὸ Γιβραλτάρ. Στὰ φύλλα 47 - 86^ν, οἱ δόριες ἀκτὲς τῆς Μεσογείου, ἀπὸ τὸ Γιβραλτάρ ἕως τὸ Ρέτζιο, καὶ τὰ νησιά τῆς Μεσογείου.

Κεφ. Δ', (φύλλα 87 - 93). Τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ μπορεῖ νὰ παραβληθῇ μὲ τὰ κείμενα τῶν χειρογράφων Ο, Α καὶ V, καὶ περιγράφει τὶς ἰταλικὲς ἀκτὲς ἀπὸ τὸ Ρέτζιο ὡς τὴ Ραβέννα, μὲ μόνη τὴ διαφορὰ ὅτι ἡ περιγραφή γίνεται σὲ ἀντίστροφη σειρὰ ἀπὸ τὴν περιγραφή τῶν χειρογράφων.

Κεφ. Ε', (φύλλα 93 - 119^ν). Τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ εἶναι κατὰ τὸ μεγαλεῖτερο μέρος πρωτότυπο, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι δὲν

9. Ἀπὸ σχετικὴ ἔρευνά μου στὶς μεγάλες δημόσιες βιβλιοθῆκες τῶν Ἀθηνῶν, διεπίστωσα ὅτι ἔντυπος ἑλληνικὸς πορτολάνος ὑπάρχει μόνον ἓνας στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη (βλ. παραπάνω σ. 141). Ἡ Μπενάκειος Βιβλιοθήκη κατέχει ἓνα ὠραιότατο πορτολάνο - ναυτικὸ χάρτη τοῦ 1580-1590 σχεδιασμένο μὲ χρώματα σὲ περγαμινὴ (2 φύλλα 43×62 χιλ.) ἀπὸ τὸν κρητικὸ χαρτογράφο Γεώργιο Σιδέρη ἢ Καλαπόδα.

10. Ὁ «Πίνακας τοῦ Πορτολάνου, λεγόμενος Ταῦλα» ὅπως τὸν τιτλοφορεῖ ὁ Τάγιας, δὲν ὑπῆρχε στὸ χειρόγραφο, ἀλλὰ τὸν πρόσθεσε ὁ ἐκδότης ὅπως ἀναφέρει στὸν ἔμμετρο πρόλόγὸ του :

11... Δὲν εἶχε δὲ τὸν πίνακα, μὰ γὰρ τὸν εἶχα βάλει
γιὰ ναῦρης εὐκολα τί θές, καὶ σώρθη στὸ κεφάλι.

11. Τὸν ἰταλικὸ Πορτολάνο τοῦ Rizo ἐξέδωσε στὰ 1909 ὁ K. Kretschmer, *Die italienischen Portolane des Mittelalters* (Veröffentlichungen des Instituts für Meereskunde des geogr. Instituts an der Univ. Berlin, No. 13).

συναντάται στα χειρόγραφα παρὰ μόνο σὲ μικρὰ τμήματά του. Περιγράφονται στὸ κεφάλαιο αὐτὸ οἱ ἀκτὲς τῆς Δαλματίας, τῆς Ἀλβανίας, τῆς Ἑλλάδος τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Τὸ κείμενο τῶν φύλλων 111^v - 119^v (Μεθώνη - Τένεδος) συναντάται στὸ χειρόγραφο P καὶ τῶν φύλλων 113^v - 116, στὸ χειρόγραφο O.

Κεφ. ΣΤ', (φύλλα 119^v - 128^v). Τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ συναντάται στὰ χειρόγραφα A, W, O, V καὶ P. καὶ περιγράφει τὰ νησιὰ τοῦ Ἀρχιπελάγους¹².

Κεφ. Ζ', (φύλλα 128^v - 131^v). Τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ συναντάται στὰ πέντε χειρόγραφα A, W, V, P, καὶ O καὶ περιγράφει τὶς ἀκτὲς τῆς Κρήτης.

Κεφ. Η', (φύλλα 132 - 133). Στὸ κεφάλαιο αὐτό, περιγράφονται οἱ δυτικὲς ἀκτὲς τῆς Προποντίδος. Ἡ περιγραφή αὐτὴ δὲν συναντάται σὲ κανένα ἀπὸ τὰ χειρόγραφα.

Κεφ. Θ', (φύλλα 133 - 140^v). Στὸ κεφάλαιο αὐτό, περιγράφονται οἱ ἀκτὲς τῆς Μαύρης Θιλάσσης. Καὶ τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ ἡ περιγραφή δὲν συναντάται σὲ κανένα ἀπὸ τοὺς χειρογράφους πορτολάνους.

Κεφ. Ι', (φύλλα 140^v - 142). Τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ συναντάται στὸ χειρόγραφο P καὶ περιγράφει τὶς ἀνατολικὲς ἀκτὲς τῆς Προποντίδος.

Κεφ. ΙΑ' (φύλλα 142 - 150). Τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ συναντάται στὸ χειρόγραφο P καὶ περιγράφει τὶς δυτικὲς καὶ μεσημβρινὲς ἀκτὲς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἕως τὸ Κάλανδρο¹³.

Κεφ. ΙΒ', (φύλλα 150 - 153). Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ περιγράφονται οἱ ἀκτὲς τῆς Κύπρου καὶ τὸ κείμενό του συναντάται στὰ πέντε χειρόγραφα A, W, O, V καὶ P.

Κεφ. ΙΓ', (φύλλα 153 - 164). Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ περιγράφονται οἱ νότιες ἀκτὲς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (μετὰ τὸ Κάλανδρο) καθὼς καὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Τὸ κείμενό του συναντάται στὰ πέντε χειρόγραφα A, W, O, V καὶ P.

Κεφ. ΙΔ', (φύλλα 164 - 179). Στὸ τελευταῖο αὐτὸ κεφάλαιο συνεχίζεται ἡ περιγραφή τῆς Αἰγύπτου καὶ τελειώνει τὸ διδλίο μὲ τὴν περιγραφή τῶν ἀκτῶν τῆς Μπαρμπαριάς¹⁴. Τὸ κείμενο αὐτὸ δὲν συναντάται

12. Βλ. παρακάτω στὸ Παράρτημα Α' (σ. 152-3) ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ κεφάλαιο αὐτὸ τοῦ πορτολάνου.

13. Κάλανδρο (καὶ Χάλανδρος) βουνὸ στὴν Ἀντιόχεια τῆς Συρίας. «...» Ἡ Ἀντιόχεια ἔστι χώρα καὶ στέκει ἐπάνω εἰς βουνὸ καὶ λέσιν το Κάλαντρο...» (Delatte, ἔ.δ., σ. 258).

14. Μπαρμπαριά. Μὲ τὸν γενικὸ αὐτὸ χαρακτηρισμὸ ὀνομάζεται στὸν Πορ-

στά χειρόγραφα, εκτός από ένα μικρό μέρος του (φύλλα 164 - 165) που βρίσκεται στο χειρόγραφο P.

Όπως φαίνεται από την περιγραφή αυτή των περιεχομένων του Πορτολάνου του Τάγια, τα τμήματα που περιγράφουν τις ακτές της Δαλματίας, της Ἀλβανίας, της Ἑλλάδος, της Μακεδονίας, της Θράκης, τις δυτικές ακτές της Προποντίδος και τις ακτές της Μαύρης Θαλάσσης, ακόμα και τις ακτές της Μπαμπαριάς, τις γνώριμες δηλ. θάλασσες των Ἑλλήνων ναυτῶν της εποχής, φαίνονται γραμμένα από πρώτο χέρι, δὲν συναντῶνται δηλ. σὲ ἄλλους γνωστούς χειρογράφους πορτολάνους τῆς ἰδίας εποχής, ὅπως συμβαίνει μὲ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα κεφάλαια. Διακινδυνεύω τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ Τάγιας, ὁ τετραπέρατος αὐτὸς Ἡπειρώτης πού εἶχε ἐκπληκτικὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ του μόρφωση, ἀφοῦ μπόρεσε μὲ περισσὴ εὐκολία νὰ στιχουργήσῃ τοὺς 54 στίχους τοῦ ἑμμέτρου προλόγου του, δὲν ἀρκέσθηκε νὰ τυπώσῃ τὸ χειρόγραφο πού περιῆλθε στὴν κατοχὴ του, ἀλλὰ τὸ συμπλήρωσε μὲ δικές του προσθήκες τῶν κεφαλαίων πού, ὅπως εἶπα προηγουμένως, φαίνονται γραμμένα ἀπὸ πρῶτο χέρι. Τὸ ὅτι ἦταν ὁ ἴδιος ναυτικός, ἢ τουλάχιστον ἐξοικιωμένος μὲ ναυτικούς ὁρους, φαίνεται ἀπὸ τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ ἑμμέτρου προλόγου του :

- ... Γιατὶ ὁ κόσμος ἐδεπᾶ ὅλος ἓναι γραμμένος,
ἀπὸ Γκλιτέρα ᾽ς Μιγριλιά¹⁵ ἐδῶ ᾽ναι καμωμένος,
35 ἀπὸ νησιά σὲ νησιά, κόσταις, ἀπεραντζάδαις,
πουνέντης ἀρτζιπέλαγος μὲ σέκαις καὶ γηφάδαις¹⁶
Λέγω κ' ἡ Μαύρη Θάλασσα εἶναι κ' ἡ Σκλαβουνία¹⁷
ὁποῦ ἡ Σάντη βρίσκεται, Σάν Σίγο καὶ Ἡνία

τολάνο ὁλόκληρη ἡ μεσογειακὴ παραλία τῆς ἀφρικανικῆς ἡπείρου ἀπὸ τὰ αἰγυπτιακὰ σύνορα ἕως τὸ Μαρόκο.

15. Μιγριλιά ἢ Μιγγρελία, ἡ ἀρχαία Κολχίς στὸν Καύκασο. (Σ. Ι. Βουτυρά, *Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας*, τ. Δ', σ. 620). Τὴν Μιγγρελία, δὲν τὴν ἀναφέρει πούθεν ὁ Πορτολάνος, ἀλλὰ τὴν γνωρίζει καὶ τὴν ἀναφέρει ὁ Τάγιας στὸν ἑμμετρο πρόλόγὸ του, πρᾶγμα πού βεβαιώνει τὴν ὑπόθεσίν μας πὼς ἦταν ναυτικός.

16. Σέκαις καὶ γηφάδαις ξέρες καὶ γλυφάδες. Γλυφάδα ἐδῶ σημαίνει κατ' ἐπέκταση τίς παραλίες πού διαθέτουν πηγάδια μὲ ὑφάλμυρο νερό. Τὴ λέξη αὐτὴ δὲν τὴν περιλαμβάνει ὁ Πορτολάνος, ἀλλὰ ὁ Τάγιας τὴν ξέρει καὶ τὴν χρησιμοποιεῖ.

17. Σκλαβουνία ὀνομαζότανε στὸ 16ο αἰῶνα ἡ περιοχή ἀνατολικά τῆς Κροατίας μεταξὺ τῶν ποταμῶν Δράβου καὶ Σαῦου. Παλαιότερα, Σκλαβοῦνοι ὀνομαζότανε οἱ Σέρβοι. Δὲν πρέπει νὰ συγχέεται ἡ Σκλαβουνία μὲ τὴ Σκλαβηνία τῶν Βυζαντινῶν ἢ τὴ σημερινὴ Σλοβενία.

- καὶ ἡ Κωνσταντινούπολι μετὰ τὴν Βενετία,
 40 δὴ ὅχουνε πολλὴ ἐμπασὰ ἐξ ὅλα τὰ παντοῖα.
 Σουρία καὶ Ἀνατολή, λέγω καὶ Μπαρμπαρία,
 κ' ἀπεραντζάδαις περισσαῖς ἔχ τὸν κάβο Μπὸν Ἀνδρία.¹⁸
 Ἐξ ὅτι γράφει τὸ χαρτί, λέγω τὸ ναβεγάρει,
 σκόγια¹⁹ καὶ σέκαις δείχνει σου, ὅποιος τὸν ἐπάρη
 45 σὲ ποῖον ἄνεμο νὰ πᾶς, σ' ποῖα κάρτα κατεβαίνει
 σοῦ δείχνει τὰ σημάδια τῆς ἑς τὰ πόρτα ὁποῦ μπαίνει.
 Ταῖς σέκαις μὲ τὴ σπιθαμὴ ταῖς ἔχει μετρημέναις
 καὶ θρύσες μὲ κρύα νερὰ ἔχει σημαδεμμέναις·
 σ' κάθε πόρτο τὴ θάλασσα μεριὰ ἔχει μετρημένη
 50 καὶ ὅπου ῥάξης καὶ σταθῆς, κάθε πρέζα γραμμένη·
 σ' ποῖον ἄνεμο ῥάξ ἄγκουρα, σ' ποῖον δένει πλωρήσι
 καί, ὄντεν ἔλθῃ ἡ λεβάδα του, ἄς πάγῃ νὰ τὸ λύσῃ.
 Λοιπὸν, ὅλα τὰ ξέρετε, μὰ ἡ γὼ σὰς τάνθυμίζω
 καὶ συμπαθᾶτε μου ἀδελφοί, καλὰ κι' ἂν δὲν γνωρίζω.

Ἡ Ὀλόκληρη τὸ κείμενο τοῦ ἐμμέτρου προλόγου τοῦ Τάγια παρτι-
 θεται σὲ φωτοτυπία ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ 1780 (βλ. Πίν. 7 καὶ 8).

Θέλω νὰ πιστεύω ὅτι μιὰ προσεκτικώτερη ἔρευνα σὲ ἡπειρωτικὰ
 ἀρχεῖα, θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ περισσότερα βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν
 Δημήτριο Τάγια, καὶ εὐχομαι ἡ ὑπόθεσις τοῦ διατύπωσα παρὰ πάνω,
 ν' ἀποδειχθῇ ἀληθινή.

Ἐνα ἄλλο πρόβλημα ποὺ δημιουργεῖ ἡ μοναδικὴ αὐτὴ ἔκδοση τοῦ
 Πορτολάνου τοῦ 1573, εἶναι σὲ ποῖο τυπογραφεῖο τυπώθηκε τὸ βιβλίο.
 Ὁ Legrand δὲν τὸ περιγράφει ἀπὸ αὐτοψία, ἀλλὰ, ὅπως ἀναφέρει ὁ
 ἴδιος²⁰ βασίσθηκε σὲ στοιχεῖα ποὺ τοῦ προμήθευσε ὁ Sante Pieralisi
 τότε βιβλιοθηκᾶριος τῆς βιβλιοθήκης Barberini. Γι' αὐτό, προφανῶς, ὁ
 Legrand δὲν παραθέτει τὴ περιγραφή τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου,
 πρᾶγμα ποὺ συνηθίζει γιὰ ἄλλες, ὀλιγώτερο σπάνιες, ἐκδόσεις ποὺ βι-
 βλιογραφεῖ²¹, ἀλλ' ἀπλῶς ἀντιγράφει τὴν περιγραφή ποὺ τοῦ ἔδωσε ὁ

18. Κάβος Μπὸν Ἀνδρία, ἀκρωτήριο τῆς Μπαρμπαριάς. «..Ἀπὸ τὸν κάβον
 Ματαπᾶ ἕως τὸν κάβον Μπὸν Ἀνδρέα τῆς Μπαρμπαρίας, εἶναι μίλια 280.. (De-
 latte, ἑ.ἀ., σ. 309).

19. Σκόγιο ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ λέξη scoglio (μὲ βενετσιάνικη προφορὰ)=σκόπελος

20. «...Sur le titre se trouve la marque de l'imprimeur que M. Sante
 Pieralisi, bibliothécaire de la Barberine, me décrit comme il suit...» (ἑ.ἀ.,
 τ. 2 σ. 16). Βλ. ἐπίσης Bibliographie.. du XVII siècle, τ. 5ος σ. 23 ὑποσ. 3).

21. Ἡ περιγραφή τοῦ περιεχομένου τοῦ πορτολάνου ποὺ παραθέτομε
 εἶναι ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Delatte.

Pieralisi και πού έχει ως εξής : «Τὸ σήμα τοῦ τυπογράφου καταλαμβάνει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐξωφύλλου. Στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σήματος, πού εἶναι πλούσια εἰκονογραφημένο, διαβάζεται ἡ λέξη ΓΕΜΕΛΟΣ πού εἶναι ἡ βενετσιάνικη γραφή τοῦ ΓΕΜΕΛΛΟΣ. Ἀπὸ κάτω εἰκονίζονται δυὸ διδύμα παιδιὰ, πού ἀκουμποῦν τὸ χέρι τους ἐπάνω σὲ ἓνα τραπέζι. Στὸ χῶρο ἀνάμεσα στὰ κεφάλια τῶν δύο παιδιῶν ὑπάρχει ἓνας σταυρὸς, καὶ ἄλλος ἓνας σταυρὸς ἀνάμεσα στὰ πόδια τῶν παιδιῶν».

Ὁ Legrand δὲν παραθέτει τὴν εἰκόνα τοῦ σήματος αὐτοῦ τοῦ τυπογράφου, οὔτε ἀναφέρει ποιὸν θεωρεῖ γιὰ τυπογράφο τοῦ βιβλίου. Πάντως, βασιζόμενος στὴ περιγραφή τοῦ Pieralisi θεωρεῖ τὸ σήμα αὐτὸ ὡς 'marque de l'imprimeur'²². Γεννᾶται τώρα τὸ ἐρώτημα : Γιατί ὁ Τάγιας δὲν ἐτύπωσε τὸ βιβλίο σ' ἓνα ἀπὸ τὰ γνωστὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας πού ἐτύπωναν ἐλληνικὰ βιβλία ; Βέβαια, τὰ διάσημα τυπογραφεῖα τῶν συμπατριωτῶν του, τοῦ Νικολάου Γλυκῆς, τοῦ Νικολάου Σάρου καὶ τοῦ Δημητρίου Θεοδοσίου δὲν εἶχαν ἀκόμα ἰδρυθῇ²³, ὑπῆρχαν ὅμως τὰ τυπογραφεῖα τῶν Τζανέτιων, τοῦ Λεονγκίνου, τοῦ Κουνάδη, τοῦ Βεργῆ καὶ ἄλλων. Καὶ ἀκόμα : Τὸ ὄνομα Γέμελος πού ἐμφανίζεται στὸ σήμα τοῦ ἐξωφύλλου, εἶναι ἄραγε, τὸ ὄνομα τοῦ τυπογράφου πού τύπωσε τὸ βιβλίο ; Ὁ κ. Ν. Γ. Κοντοσόπουλος, στὴν πολὺ εὐσυνείδητη ἐργασία του *Τὰ ἐν Βενετίᾳ τυπογραφεῖα ἐλληνικῶν βιβλίων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν*²⁴ ἀγνοεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Γέμελου ὡς τυπογράφου στὴ Βενετία. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη εἰδικὴ μελέτη τῆς Ester Pastorello *Tipographi, editori, librai a Venezia nel secolo XVI* (Firenze 1924) πού τὴν ἐρεύνησε ὁ κ. Ν. Β. Δραχνάκης, κατὰ παράκληση τοῦ κ. Κοντοσοπούλου²⁵ δὲν φαίνεται νὰ μνημονεύη τυπογράφο Γέμελο στὴ Βενετία. Πρέπει, συνεπῶς, νὰ συμπεράνουμε, ἕως ὅτου ὁροῦμε νεώτερα στοιχεῖα, ὅτι ἡ λέξη ΓΕΜΕΛΟΣ πού εἶναι γραμμένη στὴν κορυφή τοῦ «σήματος τοῦ τυπογράφου» τοῦ Πορτολάνου τοῦ 1573 ἀναφέρεται πιθανῶς, στὴ παράσταση τῶν «διδύμων» τῆς ξυλογραφίας καὶ ὄχι στὸ ὄνομα τοῦ τυπογράφου²⁶.

22. Βλ. παραπάνω ὑπόσημ. 20.

23. Ὁ Γλυκὴς πρωτοεμφανίζεται στὴ Βενετία στὰ 1671, ὁ Σάρος στὰ 1681 ὁ Θεοδοσίου στὰ 1755.

24. «Ἀθηνᾶ», τ. 58 (1954) σ. 286-342.

25. Ἐ.ἀ., σ. 337.

26. Ἐρεύνησα σχετικὰ στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη, στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, στὴ Μπενάκειο Βιβλιοθήκη, στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Μουσείου Μπενάκη καὶ στὸ Γεννάδειο. Ἐπίσης συμβουλευθῆκα τὴ δελτιοθήκη τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ πούθενά δὲν σημειώνεται τὸ

Σχετική έρευνά μου επάνω στο ζήτημα αυτό στις πηγές που είχα διαθέσιμες στην Έλλάδα, δέν μ' έδοθήησε νά λύσω τήν άπορία μου για τó Γέμελο²⁷. Μέσω ένός Ιταλού φίλου μου²⁸ επέτυχa νά προμηθευθώ μιá φωτογραφία του έξωφύλλου του Πορτολάνου του 1573, με τήν εικόνα του «σήματος του τυπογράφου» που συνοδεύει αυτή τή μελέτη (Πίν. άρ. 2). Ίσως, ή εικόνα αυτή έπιτρέψη σέ άλλους μελετητές ν' άνακαλύψουν τó τυπογραφείο που τύπωσε τó βιβλίο του ó Τάγιας. Ίσως, έπίσης, μιá προσεκτικώτερη εξέταση όλoκλήρου του βιβλίου ν' άποκαλύψη τó μυστήριο του τυπογράφου του. Γι' αυτό θά ένóμιζα σκόπιμο τó Βασιλικό Ίδρυμα Έρευνών νά προμηθευθῇ ένα πλήρες φωτοστατικό αντίγραφο ή ένα ξηρογράφημα του μοναδικού αυτού αντίτυπου του Πορτολάνου του Τάγια από τή Βιβλιοθήκη του Βατικανού, όπου δρίσκεται τώρα, καί νά τó θέση στη διάθεση τών έδω μελετητῶν τῆς ναυτικής ιστορίας του τόπου μας.

τó όνομα Γέμελος. Ό φίλος κ. Βρανούσης, ó Διευθυντής του Μεσαιωνικού Άρχείου τῆς Άκαδημίας, με συμβούλεψε ν' άπευθυνθώ στο Έλληνικό Ίνστιτούτο Βυζαντινών καί Μεταβυζαντινών Σπουδών τῆς Βενετίας, αλλά τó σχετικό γράμμα μου έμεινε άναπάντητο.

27. Η λέξη Γέμελος, που σημαίνει, όπως είναι γνωστό, δίδυμος, έχει πο-λιτογραφηθῇ στη σύγχρονή μας γλώσσα με τήν ίδια έννοια, καί συνηθίζεται ίδίως στις περιοχές τῆς Έλλάδος που διετέλεσαν κάτω από τή βενετσιάνικη κυριαρχία.

28. Εύχαριστώ έδω τόν άγαπητό φίλο κ. Amelio Spampinati για τήν κα-λωσύνη που είχε νά φροντίσει νά βρῇ τó μοναδικό αντίτυπο του Πορτολάνου του 1573 καί νά φωτογραφίσει τó έξώφυλλο με τήν μάρκα του τυπογράφου. Όπως μ' έπληροφόρησε ó κ. Spampinati τó βιβλίο είχε μεταφερθῇ έν τῷ με-ταξυ από τή Βιβλιοθήκη Barberini στη Βιβλιοθήκη Alexandrina καί από εκεί στη Βιβλιοθήκη του Βατικανού όπου ύπάρχει σήμερα. Ό άρμόδιος βιβλιοθηκά-ριος τῆς Βιβλιοθήκης του Βατικανού μ' έπληροφόρησε έπίσης μέσω του φίλου μου, άπαντώντας σέ σχετικό έρώτημά μου, ότι άγνοείται άπολύτως ή ύπαρξη τυπογράφου Γέμελου στη Βενετία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α'

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ PORTULANS GRECS ΤΟΥ ΚΑΘ. DELATTE

Η έκδοση τών «Portulans Grecs» του Delatte σχολιάσθηκε από τήν έλ-ληνική έπιστήμη καί τά σχετικά σχόλια—όσα τούλάχιστον γνωρίζει ó γράφων—προώθησαν άρκετά τó θέμα. Γι' αυτό θεώρησε άπαραίτητο νά δημοσιεύσει έδω, σέ παράρτημα τῆς μελέτης του, περιλήψεις τών σχετικῶν κριτικῶν που περιῆλ-θαν σέ γνώση του.

1. Ἡ πρώτη, χρονολογικῶς, σχετικὴ κριτικὴ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν κ. Στίλπωνα Κυριακίδη στὸ 12ο τόμο τῆς «Λαογραφίας» (1938-1948), σ. 616-619. Ὁ κ. Κυριακίδης ἐκφράζει τὴ γνώμη ὅτι δὲν θὰ ἔπρεπε ὁ συγγραφεὺς νὰ συγχωνεύσῃ τὰ διάφορα κείμενα τῶν χειρογράφων κωδίκων, ἀλλὰ νὰ διαλέξῃ «τὸ ἄριστον τῶν χειρογράφων ὡς βάσιν» καὶ ν' ἀποφύγῃ «τὴν μεταφορὰν γραφῶν ἀπὸ ἑνὸς χειρογράφου εἰς ἄλλο, ἐκτὸς ἐὰν πρόκειται περὶ χασμάτων ἢ ἄλλων προφανῶν φθορῶν».

2. Ἄλλη ἀξιόλογη ἐκτενὴς κριτικὴ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Α. Γ. Τσοπανάκη στὰ «Ἑλληνικά», τ. 13 (1954), σ. 184-193. Ὁ κ. Τσοπανάκης προσπαθεῖ ν' ἀνιχνεύσῃ τὴν καταγωγὴ τοῦ συγγραφέως τοῦ χειρογράφου ποὺ ἐξέδωσε ὁ Τάγιας. Πρὸς στιγμὴ τὸν θεωρεῖ δωδεκανήσιο, ἀλλὰ κατόπιν ἀναιρεῖ τὴ γνώμη του αὐτὴ, γιατί βρῖσκει ὅτι στὴν περιγραφὴ τοῦ λιμανιοῦ τῆς Σύμης ποὺ ἔπρεπε νὰ τοῦ εἶναι οἰκεία, περιλαμβάνει πολλὰ ἀνακρίβειες.

3. Ἐκτενὴ ἐπίσης κριτικὴ δημοσίευσε ὁ κ. Ν. Σβορώνος στὴ «Revue des Études Grecques», τ. LXII (1949), σ. 237-240. Ὁ Ν. Σβορώνος βρῖσκει ὅτι ὁ Πορτολάνος τοῦ Τάγια παρουσιάζει μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὸν τουρκικὸ πορτολάνο τοῦ Πιρὶ Ρεῖς τοῦ 1521 καὶ παραθέτει ἕνα ἀπόσπασμα τοῦ πορτολάνου τοῦ Τάγια ποὺ ἀναφέρεται στὴ Μύκονο σὲ ἀντιπαράβολὴ μὲ τὸ ἀντίστοιχο τουρκικὸ κείμενο τοῦ Πιρὶ Ρεῖς παρμένο ἀπὸ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ τελευταίου καμωμένη ἀπὸ τὸν Cardonne στὸ 17ο αἰῶνα. Ἡ μετάφραση αὐτὴ δὲν ἐξεδόθη, ἀλλὰ τὸ χειρόγραφό της βρίσκεται στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη στὸ Παρίσι.

Παραθέτουμε παρακάτω τὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα. Τὸ κείμενο τοῦ ἑλληνικοῦ πορτολάνου τὸ πήραμε ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Delatte (σ. 109-110 καὶ 301) καὶ τὸ κείμενο τοῦ τουρκικοῦ πορτολάνου ἀπὸ τὴ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ Cardonne ποὺ παραθέτει αὐτοῦσια ὁ κ. Σβορώνος στὸ ἄρθρο του :

Πορτολάνος τοῦ Τάγια (1559)

Ἡ Μύκωνος, ἂν τὴν ἰδῇς εἰς τὴν μερέαν τῆς τραμουντάνας, κάμνει β' βουνόπουλα τζιμαρόλα. Καὶ ἂν τὴν ἰδῇς εἰς τὴν μερέαν τοῦ γαρμπῆ, κάμνει β' κεφάλια καὶ εἰς τὴν μέσσην χαμηλάδαν. Εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Λεβάντε ἔχει β' νησία. Τὸ ἕνα λέγουν Τραγονήσιν καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὰ Πόδια. Τὸ κάστρον ἔχει εἰς τὴν μερέαν τοῦ πονέντε εἰς τὴν σπλάτζαν εἰς τὸ βράχος ἐπάνω. Καὶ ἂν θέλῃς ὅτι νὰ πᾶς εἰς τὸ κάστρον, ἀφίνεις τὸ ζερβί σου καὶ δεξιὰ σου ἀφίνεις τὸ ἀκρωτηράκι καὶ ὑπᾶς ἀπέσω εἰς τὸ Διακόπτι καὶ ράσσεις εἰς ὀργίαις ζ' καὶ ἔναι καλὸς λιμνίνας διὰ τὴν Χίον. Καὶ τὰ πλωρήσια πιάνεις εἰς τὸ νησόπουλον ὁποῦ ἀφίνεις δεξιὰ σου καὶ ὁμοιάζει ὡσὰν κότεργον, καὶ τὰ σίδερα ράσεις εἰς τὸν λεβάντε εἰς ὀργίαις ζ' καὶ

Πορτολάνος τοῦ Πιρὶ Ρεῖς (1521)

Ἡ Μύκωνος ἔχει τριανταπέντε μίλια περίμετρο. Τὸ νησί αὐτὸ τὸ ἀναγνωρίζει κανεὶς στὴ θάλασσα γιατί ἔχει δύο βουνά, τὸ ἕνα κοντὰ στὸ ἄλλο ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ βορῆ καὶ ἀπὸ τὰ νοτιοδυτικά. Ὅταν προσεγγίζει κανεὶς στὸ νησί, βλέπει στὸ ἀκρωτήριο ποὺ βρίσκεται στὸ νότο, δύο ξέρες ἢ δύο νησάκια. Τὸ ἕνα ὀνομάζεται La Pomée (;) καὶ τὸ ἄλλο Νησί τῶν κατσικιών. Τὸ κανάλι ἀνάμεσα στίς δύο αὐτὲς ξέρες εἶναι βαθύ, καὶ μποροῦν νὰ τὸ περάσουν μεγάλα καράβια. Ὑπάρχει ἐπίσης ἕνα κάστρο ποὺ ὀνομάζεται Διάκοπο. Βρίσκεται στὴ παραλία στὰ βορειοδυτικά καὶ ἔχει καλὸ λιμάνι. Ἐὰν κανεὶς θέλῃ ν' ἀγκυροβολήσῃ μέσα σ' αὐτὸ τὸ λιμάνι, πρέπει ν' ἀφίσῃ τὸ φρούριο στ' ἀριστερὰ του. Ὑπάρχει ἀπέναντι μιὰ

ἡ ἐκκλησία ἀπομένει εἰς τὸν πρύμνην σου εἰς τὸν γαρμπήν. Τὸ νησόπουλον ὁποῦ πιάνεις τὸ πλωρήσιν οὐδὲν ἔχει πέραμαν, μόνον διὰ βάρκαις.

(Συμπλήρωμα ἀπὸ χειρόγρ. V)

Ἄν σοῦ λάχῃ νὰ ὑπᾶς εἰς τὴν Μύκωνον μὲ καράβιν καὶ εἶσαι ἀναβολά-ρης, ὑπήγαινε κάτω εἰς τὸ Διακόφτι καὶ κατέβαινε μέσα εἰς τὴν σπλάτζαν καὶ θέλεις ἰδεῖν τὸ ἀκρωτήρι τοῦ Διακόφτη ὡσάν χοντρὸν κάτεργον. Καὶ ῥάσσεις τὴ μέσα του μερέα καὶ εἰς αὐτὸ πιάνεις πλωρήσιν καὶ ἔναι καλὸς λιμιόνας.

ἐκκλησία καὶ πρέπει ν' ἀγκυροβολήσῃς ἀπέναντι στὴν ἐκκλησία. Τὸ ἀκρωτή-ριο ποῦ βρίσκεται στὰ βορειοδυτικά, κρατᾷ τὸ λιμάνι αὐτὸ προφυλαγμένο ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνέμους, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν βοριά. Στὴν εἴσοδο τοῦ λιμανιοῦ ὑπάρ-χει ἓνα νησάκι ποῦ μοιάζει μὲ γαλέρα. Στὸ νησί αὐτὸ δένει κανεὶς ἓνα σχοι-νὶ καὶ ρίχνει τὴν ἀγκυρα στὸ λεβάντε σὲ ἑπτὰ ὀργυιὲς νερό. Ἡ ἐκκλησία μέ-νει στὴν πρύμνη τοῦ καραβιοῦ στὰ νο-τιοδυτικά.

(Μετάφραση ἀπὸ τὸ γαλλικὸ κείμενο)

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ παραβολὴ τῶν δύο αὐτῶν κειμένων, καταλήγει ὁ κ. Σβορώνος, τὸ κείμενο τοῦ τουρκικοῦ πορτολάνου εἶναι πληρέστερο ἀπὸ τὸ κεί-μενο τοῦ ἑλληνικοῦ. Κατὰ τὸν κ. Σβορώνο καὶ οἱ δύο πορτολάνοι, ὁ ἑλληνικὸς καὶ ὁ τουρκικὸς ἔχουν τὸ πρότυπό τους σὲ κάποιο ἰταλικὸ πορτολάνο, ποῦ θὰ πρέπη νὰ τὸν ἀναζητήσουμε.

Προσθέτουμε ἐδῶ, ὅτι τὰ δύο νησάκια ποῦ βρίσκονται ἀνατολικά τῆς Μυ-κόνου («ἀπὸ τὴν μερέαν τοῦ λεβάντε» ὅπως σωστὰ σημειώνει ὁ ἑλληνικὸς πορ-τολάνος καὶ ὅχι «ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ νοτιά») ὅπως λανθασμένα σημειώνει ὁ τουρ-κικὸς πορτολάνος, ἦταν ἀπὸ τὸν 16ο αἰῶνα τοῦλάχιστο, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ τουρκικοῦ πορτολάνου, γνωστὰ μὲ τὰ ὀνόματα «Τραγονήσι» (Νησί τῶν κατσικιῶν) καὶ Σταπόδια (Εἰς τὰ πόδια). Στὴν ἐπί-σημη ὁμως ὀνοματολογία ποῦ συναντοῦμε στὸ *Ἀτλαντῶν Δήμων καὶ Κοινο-τήτων τῆς Ἑλλάδος* ποῦ ἐξέδωσε σὲ δύο τόμους ἡ Ἑθνικὴ Στατιστικὴ Ἑπιτηρεσία τῆς Ἑλλάδος (τ. Β' χάρτης 131) τὰ δύο αὐτὰ νησάκια ἔχουν μετονομασθῇ: «Δραγονήσιον» (γιατὶ ἡ σλαβικὴ ρίζα Drago;) καὶ ...Χταπόδιον!

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β'

Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ ΤΟΥ ΠΙΡΙ ΡΕΪΣ

Ἡ παρατήρησις τοῦ κ. Ν. Σβορώνου γιὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ πορτολάνου τοῦ Τάγια μὲ τὸν τουρκικὸ πορτολάνο τοῦ Πιρί-Ρεῖς ποῦ ἀναφέρουμε παραπάνω (σ. 152) ἔφερε στὴν ἐπικαιρότητα τὸ ἔργο τοῦ τούρκου αὐτοῦ συγγραφέως. Στὴν Ἑλλάδα τὸ ἔργο του αὐτοῦ εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἓνα ἀπόσπασμα σχετικὸ μὲ τὴ Χίο καὶ τὸν Τσεσμέ ποῦ δημοσιεύθηκε σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση στὸ μνημειώ-δες ἔργο τῶν Φιλίππου Π. Ἀργέντη καὶ Στίλπωνος Π. Κυριακίδου *Ἡ Χίος πα-ρὰ τοῖς γεωγράφοις καὶ περιηγηταῖς* (τ. Γ', Ἀθῆναι 1946) σ. 1323-1331.*

* Παραθέτουμε ἐδῶ τὴ βιογραφία τοῦ Πιρί Ρεῖς—ποῦ τὸν ἀγνοοῦν τὰ ἐγ-κυκλοπαίδειά μας Λεξικά—παρμένη ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τῶν Ἀργέντη-Κυριακίδου *Ἡ Χίος παρὰ τοῖς γεωγράφοις καὶ περιηγηταῖς* τ. Γ' σ. 1323-4: «Ἀνεψίδς καὶ διάδοχος τοῦ περιφήμου τούρκου πειρατοῦ Kemal Reis ἢ Camalli, διά-

Ἐκτὸς ἀπὸ τῆ γαλλικῆ μετάφραση τοῦ Πορτολάνου τοῦ Ρεῖς, ποῦ ὅπως ἀναφέρει ὁ κ. Σβορώνος βρίσκεται χειρόγραφη ἀκόμα στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ, δημοσιεύθηκε στὰ 1926 στὸ Βερολῖνο ὁ πρῶτος τόμος μιᾶς γερμανικῆς μεταφράσεως τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν Paul Kahle μὲ τὸν τίτλο *'Piri Re' is, Bahriye. Das türkische Segelhandbuch für das Mittelländische Meer vom Jahre 1521*. Ὁ πρῶτος αὐτὸς τόμος περιλαμβάνει τὰ 28 πρῶτα κεφάλαια τοῦ ἔργου τοῦ Πιρί Ρεῖς καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τεύχη. Τὸ πρῶτο τεύχος περιλαμβάνει φωτογραφικὴ ἀναπαράσταση τοῦ πρωτοτύπου τουρκικοῦ κειμένου μὲ τοὺς χάρτες καὶ τὰ σχεδιαγράμματα ποῦ τὸ συνοδεύουν, καὶ τὸ δεύτερο τεύχος περιέχει τὴ γερμανικὴ μετάφραση, μὲ γεωγραφικὰ καὶ χαρτογραφικὰ σχόλια. Ὁ συγγραφεὺς, ὅπως γράφει στὸν πρόλογό του, ἐσκόπευε νὰ περιλάβῃ σὲ τρίτο τεύχος καὶ γενικώτερα σχόλια τοῦ ἐπάνω στὸ ἔργο. Δυστυχῶς, ἡ ἔκδοσις δὲν ἐπροχώρησε, καὶ ὄχι μόνο τὸ τεύχος τῶν σχολίων δὲν ἐξεδόθη ἀλλὰ ἐσταμάτησε καὶ ἡ ἔκδοσις τῶν λοιπῶν τόμων. Ὅλο τὸ ἔργο ἀπαρτίζεται ἀπὸ 130 κεφάλαια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνον τὰ 28 ἔχουν, ὅπως ἐλέχθη, μεταφρασθῇ ἔως τώρα γερμανικά.

Στὰ 1935 ἐξεδόθη ἀπὸ τὸ κρατικὸ τυπογραφεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Πιρί Ρεῖς μὲ τοὺς χάρτες του, ἀπὸ φωτογραφικὴ ἀναπαράσταση τοῦ ἀρχικοῦ χειρογράφου. Ἀμφιβάλλουμε ἐὰν ἡ ἔκδοσις αὐτὴ, ὅπως ἔχει, ὠφέλῃ τὴν εὐρωπαϊκὴν, ἀλλὰ καὶ ἀκόμα τὴ σύγχρονη τουρκικὴ ἐπιστήμη. Ἐὰν δὲν κάμνουμε λάθος, οἱ νεώτερες μετακεμαλικὲς γενεὲς στὴ Τουρκία ἀγνοοῦν τὴν παλαιὰ τουρκικὴ γραφὴ, καὶ θὰ ἔπρεπε ἴσως ἡ ἐπανεκδόσις νὰ γινότανε σὲ μετάφραση σὲ μιὰ ἀπὸ τίς διεθνεῖς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες, ἢ τουλάχιστον στὴ νέα λατινὸμορφη γραφὴ τῆς τουρκικῆς. Ὁ τίτλος τῆς τουρκικῆς αὐτῆς ἀνατυπώσεως εἶναι: *Piri Reis, Kitabı Bahriye. Devlet Basimevi, Istanbul*, καὶ ἀντίτυπὸ τῆς βρίσκεται στὸ Γεννάδειο τῶν Ἀθηνῶν.

Προσθέτουμε ἐδῶ ὅτι ὅπως ἀναφέρει ὁ καθηγητὴς Delatte στὸ παράρτημα τοῦ βιβλίου του ποῦ ἐξέδωσε στὰ 1958, (σ. 4) ἐμελέτησε τὸ γαλλικὸ χειρόγραφο τῆς μεταφράσεως τοῦ Cardonne πέρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν παρατήρησις τοῦ κ. Σβορώνου γιὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ πορτολάνου τοῦ Τάγια μὲ τὸν πορτολάνο τοῦ

σημος καὶ ὁ ἴδιος πειρατὴς καὶ ναύαρχος τοῦ Σουλτάνου Σουλεῖμάν τοῦ Α'. Εὐρισκόμενος ἐν Αἰγύπτῳ τῷ 1551 ἐπεχείρησε πέραν τοῦ Σουεῒ ἐκστρατεῖαν μὲ 31 πλοῖα καθ' ἣν, λεηλατῶν τοὺς ἀραβικοὺς λιμένας, ἔφθασε μέχρι Βασσόρας. Τὰ πλοῖα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα διήρπασε, συνεκέντρωσεν εἰς τρία πλοῖα. Προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Πορτογάλων, ἐγκατέλειψε τὰ πλοῖα αὐτοῦ καὶ μόνον μὲ τὰ τρία ἐφ' ὧν εἶχε συγκεντρώσει τὰ λάφυρα, ἔλαβε τὴν πρὸς τὸ Σουεῒ ἄγουσαν, ὅπου ἔφθασε μὲ δύο μόνον, τοῦ ἐνὸς βυθισθέντος καθ' ὁδόν. Διὰ τὸ ἀτύχημα αὐτοῦ διετάχθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἡ θανάτωσίς του, ἥτις καὶ ἐγένετο ἐν Καῖρῳ τῷ 1554, τὰ δὲ λάφυρα μετεκομίσθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Πιρί ἀπὸ τοῦ 1520-1524 ἡσχολήθη μὲ τὴν συγγραφὴν γεωγραφικοῦ ἔργου περιγράφοντος τὴν Μεσόγειον καὶ δὴ τὸ Αἰγαῖον μετὰ γεωγραφικῶν χαρτῶν κατὰ τὰ βενετικὰ πρότυπα τὸ ὁποῖον καὶ ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Σουλτάνον. Τὸ ἔργον εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον, ἀποτελεῖ δὲ σπουδαίαν πηγὴν διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ Αἰγαίου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς συγγραφῆς. Σῶζεται εἰς πολλὰ χειρόγραφα, ὧν ἐν εὐρίσκεται ἐν Βερολίνῳ, ἄλλο ἐν Δρέσδῃ, ἄλλο ἐν Βιέννῃ καὶ ἄλλα ἄλλαχοῦ.

Περὶ Ρετζ, ἀλλὰ δὲν διεπίστωσε ἄλλες ὁμοιότητες τῶν δύο πορτολάνων πού νά δικαιολογοῦν τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Σβορώνου ὅτι καὶ οἱ δύο πορτολάνοι ἔχουν κοινὸ ἰταλικὸ πρότυπο.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο

Ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω (σ. 144 ὑποσ. 2) ὁ μακαρίτης καθηγητὴς καὶ ἀκαδημαϊκὸς Ν. Βέης εἶχε ἀνακοινώσῃ στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν μιὰ ἐργασία του μὲ τὸν τίτλο Ὁ πορτολάνος τοῦ Παργίου Τόγια (sic) καὶ ὁ Μαρτίνος Κρούσιος. Εἶχε ἤδη στοιχειοθετηθῇ ἡ μελέτη μου αὐτῇ, ὅταν σκέφθηκα ν' ἀναζητήσω τὴν ἐργασία τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ στὰ κατάλοιπά του, ἔχοντας ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ κείμενό της δὲν δημοσιεύθηκε οὔτε στὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας, οὔτε ἄλλου πούθενά. Ἡ ἐρίτιμος κυρία Μαίρη Βέη, ὅταν τῆς διατύπωσα τὴ σχετικὴ παράκλησή μου προθυμοποιήθηκε νά ψάξῃ στὰ κατάλοιπα τοῦ μακαρίτου συζύγου της, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν κατόρθωσε νά βρῇ τὸ χειρόγραφο τῆς ἐργασίας του αὐτῆς. Βρῆκε ὅμως, καὶ ἔθεσε ὑπ' ὄψιν μου, κάτι ποῦ ἰσχυρίζομαι: "Ἐνα φωτοστατικὸ ἀντίγραφο ὁλοκλήρου τοῦ πρώτου πορτολάνου τοῦ Δημητρίου Τάγια τοῦ 1573, πού προέρχεται ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Μαρτίνου Κρούσιου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἰδιόγραφη σημείωση τοῦ διασήμου αὐτοῦ «ἐλληνολατινοδιδασκάλου»—ὅπως ἀποκαλοῦσε ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό του—στὸ ἐξώφυλλο καὶ τὸ τέλος τοῦ βιβλίου. Σὲ ὅλες σχεδὸν τίς σελίδες τοῦ ἀντιτύπου αὐτοῦ ὑπάρχουν ἰδιόγραφες «γλώσσες» τοῦ Κρούσιου, πού ἀξίζει νά μελετηθοῦν εἰδικά. Ἡ κυρία Βέη ἐξεδήλωσε τὴν πρόθεσιν νά ἐκδώσῃ τὸν πορτολάνο αὐτὸ μὲ τίς σημειώσεις τοῦ Κρούσιου καὶ σχόλια.²

Στὸν ἴδιο φάκελλο τῶν καταλοίπων Βέη βρέθηκε καὶ ἀκόμα ἓνα φωτοστατικὸ ἀντίγραφο τοῦ ἐξωφύλλου ἄλλου ἀντιτύπου τοῦ πορτολάνου τοῦ Τάγια τῆς ἐκδόσεως 1573 μὲ τὸ ἐξῆς σημείωμα τοῦ Βέη: Portolanus v. Tagias, Giessen D. 1810. Φαίνεται ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀντίτυπο τοῦ Μαρτίνου Κρούσιου, πού ἀποτέλεσε τὸ θέμα τῆς ἀνακοινώσεώς του στὴν Ἀκαδημία, ὁ Ν. Βέης ἀνακάλυψε καὶ ἄλλο ἀντίτυπο τοῦ Πορτολάνου τοῦ 1573 στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Giessen στὴ Γερμανία.

1. Βιβλιογραφία τῶν ἔργων τοῦ Μαρτίνου Κρούσιου βλ. στὴ μελέτη τοῦ Β. Α. Μυστακίδου, *Βιβλιογραφικὰ Σημειώματα ἐκ τῶν τοῦ Μ. Κρούσιου (Τυβίγγης) στὴν «Ἐπετηρίδα τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν»* (τ. 6 (1929) σ. 217-232 καὶ τοῦ ἰδίου *Λαοκάρεις 1400-1869* στὴν ἴδια Ἐπετηρίδα, (τ. 5 (1928) σ. 130-139.

2. Σχετικὰ ἡ κυρία Βέη ἐξέφρασε τὴ γνώμη ὅτι ἡ ξυλογραφία πού εἰκονίζεται στὸ ἐξώφυλλο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς, δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸν τυπογράφο ἀλλὰ εἶναι σύνθεσις παραστατικῇ τοῦ ἀστερισμοῦ τῶν Διδύμων.

Στέφανος Ι. Μακρυμύχalos